

AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha Ayverdi

Emin Bilgiç

Titus Burckhardt (Ter. : Mustafa Tahrallı)

Fâruk Nâfiz Çamlıbel

Refet Körüklü

Mustafa Tahrallı

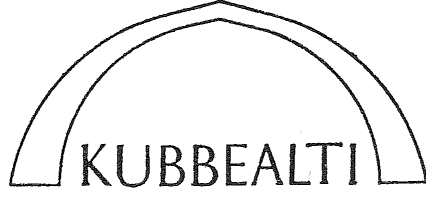
Kâzım Yetiş

Sabahaddin Zaim

Yıl : 8

Nisan 1979

Sayı : 2

AKADEMİ MECMUASI

Yıl : 8

Nisan 1979

Sayı : 2

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Kubbealtı Akademi Mecmûası, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Sahibi : Kubbealtı Cemiyeti adına İdâre Heyeti Başkanı : İlhan Ayverdi, Yazı İşleri Müdürü : Ayşe Özden

Fiâtı 30.— TL., yıllık abone bedeli 100.— T.L. dir. Dış ülkeler için abone bedeline posta ücreti ilâve edilir : Her sayının ücreti, Avrupa için 12.— TL. Amerika için 20.— TL. dir. **(Abonelerin, değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.) İlân ve reklâm, milli kültürümüze hizmet eden müesseselerden alınır; tam sahife 1500, yarım sahife 800 liradır.**

Adres : Çarşıkapı, Yeniçeriler Caddesi, Nu. 81 İstanbul: P.K. 107 —

Bayazıt. Tel. 22 95 17

Basıldığı yer: BAHA MATBAASI

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Öküz Mehmed Paşa	5
Fâruk Nâfîz'den Yahyâ Kemâl'e Mektuplar	Fâruk Nâfîz Çamlıbel 10
Millî Kültür ve Mes'elelerimiz	Prof. Dr. Emin Bilgiç 11
Yahyâ Bey'in Gazelini Taştır	Mustafa Tahralı 30
Fas'ta An'anevî İlimler	Titus Burekhardt (Ter.: Mustafa Tahralı) 31
Turnalar	Refet Körüklü 44
Türkiye'nin Batı Dünyasına Müteveccih Hâricî İktisâdî Siyâseti	Prof. Dr. Sabahaddin Zaim 45
Bir Mektup Münâsebetiyle	Kâzım Yetiş 64
Kubbealtı Akademik Seminerleri Nisan 1979 Programı	75

ÖKÜZ MEHMED PAŞA

Sâmiha AYVERDİ

Sicill-i Osmânî'nin dediğine göre Mehmed Paşa, bir öküz nalbandının oğlu olduğundan, târihe bu lâkapla geçmiştir. Enderundan yetişerek vezir olmuş, Mısır vâlisi olmuş, Gevher Han Sultan'la evlendikten sonra da, deryâ kaptanı ve nihâyet sadrâzamlıkta (1614) karar eden, gayretli, hamiyetli, hayrat sâhibi, tedbirli, dirâyetli ve aynı zamanda, nükte erbâbı bir devlet adamı olarak bilinir.

Gene kitabın anlattığına göre, Mehmed Paşa, kalabalıkça bir mecliste sohbet ederken, dışarıda bir öküz böğürmüş. Paşa bunu duyanların yüzlerinde alaycı bir tebessüm rüzgârı görünce, kendisi de tebessüm ederek : «Bana sesleniyor ve kendi cinsinin gayrı ile ne diye görüşüp hâlleşiyorsun!» deyivermiş.

Az evvel gülen yüzleri, Paşa'nın pervâsızca verdiği bu nükteli karşılık, bu defâ mahcûbiyetle kızartmış.

Fakat kitabın yazmadığı ve gene Mehmed Paşa'ya âit bir başka rivâyet de vardır ki, devlet adamı olmak heves ve iddiâsında bulunanlara verilmiş kesin ve keskin bir öğüt havası taşır.

Şöyle ki, bir Osmanlı vezîri demek, güçlü bir devletin, varlıklı insanı demektir.

Uzun asırlar da, bu böyle olmuştur.

Cemiyete, örf ve âdetlerin yerleştirdiği alışkanlıklar arasında en itibarlı olanı, hayrat fikri idi. Türk - İslâm sentezinin, âdetâ bir tabîat hâdisesi imişçesine, cemiyet toprağında sürüp filizlenen bu alışkanlığından, sayıya hesâba sığmaz şâh eserler meydana gelmiştir.

Hayır işlemeği, ibâdetle ikiz kardeş bilen cemiyet, neler ve neler yapmamış, insanoğlunun her müşkülünü âsân edecek çâreleri düşünüp arayarak, nasıl da bulmuştur?

Bu hayır sâhipleri kimlerdi? Yalnız vezirler, beyler, paşalar, sultanlar, şehzâde ve pâdişahlar mıydı? Hayır.

Öyle ki kütle, iyilik etmek, güçlükleri, kolaylaştırmak yolunda, el ve söz birliği etmiş gibi idi. Onun için de, tüccar, esnaf, efendi, ağa, kadın kızan, gücü yeten herkes, kendini, hayır yapmakla mükellef sayar ve insanların yüzlerini güldürmedikçe, kendi yüzü gülmezdi.

Bu verici eller, bu rahim ve şefik gönüller, neler ve neler yapmazlardı?

Yolların yorgunluklarını ve yolcuların duraklarını ne çok düşünen olmuş da, hanlar, hamamlar, namazgâhlar, kervansaraylar, hep onlar için meydana getirilmemiş miydi?

Serinlemeğe, abdest alıp temizlenmeğe, bir maşrapa su içip harâret gidermeğe teşne olanlar için de, adım başında çeşmeler, yol kenarlarında kuyular, yer yer sebiller, selsebiller, sarnıçlar, bendler yapanlar da gene, malına hemcisini ortak sayan anlayışın eserleri değil miydi?

Ya, bir ibâdethânenin merkezi etrâfında peteklenmiş medreseler, imâretler, tabhâneler, şifâhâneler, kütüphâneler, aceze ve körhâneler manzûmesine de, içtimâî yardım adına inşa edilip vakf edilmiş hayır müesseselerinden başka ne damga vurulurdu?

San'at ve ticâret erbâbını kolu kanadı altına almış çarşılar, kapanlar, bedestenler, arastalar, içlerine hîle hud'a sokmayan, lonca adlı düğümlerin temînâtı ile nasıl sımsıkı bağlanıp kütlenin hizmetinde yararlı olmuştu?

Okmeydanları, gökmeydanları, pehlivan ve kemankeş tek-keleri, zorhâneler, yarış, güreş alanları da, kanları kaynayan gençliğin soluklanıp, şevklerini dökecekleri, çoğu vakıf, birer ocaktan başka ne idi?

Bu sayılan sayılamayan ve hayır yapmak alışkanlığını am-me menfaatinin kucağına veren sivil mîmârî eserlerin yanı-başında, aynı hassas cemiyet, ordusunu nasıl ihmâl ederdi?

İşte, etmediği için de, kışlalar, tophâneler kal'alar ve köprü-ler gibi, gerek savaş gerek barış günleri için lâzım olan eser-leri de yapmaktan geri kalmamıştır.

Eli, rahatlıkla kesesine giren Öküz Mehmed Paşa da, mem-leketin orasına burasına serpiştirdiği hayır eserlerinin yanında, bir de, Toros'ların eteğinde, Ulukışla adı ile künyelenmiş muaz-zam bir askerî âbide yaptırmıştır.

Bu, alabildiğine cesim ve heybetli binâ, ülkenin sert iklimine yabancı düşmeyen, vekarlı hattâ haşin denecek çatık çehresi ile, kim bilir kaç asır, kaç bin, kaç onbin, kaç yüzbin yiğite karargâh olmuştur?

Burada atlar kişnemiş, yatağanlar bilenmiş, kılıçlar şakırdamış, tüfenkler çatılmış, toplar çekilmiş, kazanlar kaynamış ulûfeler dağıtılmış, kahramanlık türküleri çağrılmış, sevdâ nâmeleri yazılmış, analardan duâ ve şefkat, yârdan yavuklu-dan muhabbetle sadâkat dilenilmiş.

Ağlamak bilmeyen gözler ağlamış, yanmak bilmeyen yü-rekler hasretle dağlanmış. Gazâya susayan, şehâdete canatan merd-i meydanlar gelip geçmiştir.

Hey gidi koca Ulukışla... mîmârı, ustası, kalfası, işçisi ile temeli, bedeni yükselen, der-i divârı, çatısı örülen şanlı âbide!

Rivâyet olunur ki, bu azametli binâ yapılırken, henüz taş olmaktan kurtulamamış, insan değilse bile, nebat dahî olamamış bu ağır taşları, öküz arabaları taşıyormuş.

Amma bir seferinde, yük o kadar ağırmış ki, koca koca ka-ya parçalarını, koca koca öküzler bile çekememiş.

O zaman ne olmuş? Vezir Mehmed Paşa, boyunduruktan çıkardığı öküzlerin yerini almış ve inatla, yerinden kımlıdamayan arabayı, var kuvvetiyle çekerek, çakılıp kaldığı yerden söküvermiş.

Bir zamanlar eroğlu erlerin kaynaştığı bu saltanatlı ve ihtışamlı yapı, bugün terk edilmişliğin, bilgisizliğin, gaflet, ce-hâlet, hattâ ve hattâ, kötü niyetlerin kazması ile nasıl bir harâbeye dönmüş bulunuyorsa, Ulukışla denen o, güngörmüş, eyyam sürmüş azametli yapı gibi, Türk milletinin asırlar boyu barınıp, târihinin ve kaderinin şânını şerefini yedi düvele tasdik ettirdiği devlet kışlası da, bir harâbeye dönmüş bulunuyor.

Bugün de, pehlivan yapılı ve arslan yürekli bir vezir çıkıp, devlet yükünü çekmekten âciz bulunan o çelimsiz gâfilleri çayıra salsal... salsada, mes'ûliyet boyunduruğunun altına girip, malı ile cânı ile, devletini omuzlayıp saplandığı bataklıktan kurtarsa ne olur?

Sanki bu kahramanca davranış, bir kışlanın temeline, bedenine taş taşumaktan daha mı az hayırdır, daha mı az hase-nattır?

FÂRUK NÂFİZ'DEN

YAHYÂ KEMÂL'E MEKTUPLAR

28 Ağustos 1930

En Sevgili Üstad,

Mektubunuzda hem san'atta, hem dostlukta ergin bir rû-hun akislerini görmek, sizden uzak geçen bütün mahrûmiyet senelerine bedel, taşkın bir sevinç hâsıl etti. Onu ben kaç kere okudum ve birkaç cümlesini kaç yerde tekrâr ettim, bilmiyorum. Bildiğim bir cihet varsa o da okumakla benim, anlatmakla dinleyenlerin duydukları haz ve edindikleri faydadır.

Edebiyatta yeni bir haber yok, herkes sizin 1912'de kurduğunuz âlemden çırpınmak, uzaklaşmak ve yeni bir şey yapmak için direniyor. Kurduğunuz âlemin merkezî câzibesini o kadar fazla ki bundan ayrılmak isteyenler, hattâ ayrılanlar, boşluğa atılmış gibi sallantılı ve sarsıntılı bir iniş tâtîb ediyorlar. Nâzım Hikmet bir ıslık çaldı, bir haykırdı, ipe sapa gelmez lâflar gibi bunlarda vezine ve kâfiyeye sığmadı. Nazmın çerçevesi içinde geniş ilhamlarının sıkıştığını ve ancak bunun için istedikleri gibi yazamadığını zanneden bir sürü zevk düşkününü tam bir yıl onu taklîd ettiler. Nihâyet bu acip ses de uzak dağlarda son aksini bırakarak tamâmiyle sönmeğe üzere-dir, ve bununla anlaşılıyor ki yaşayan eser yalnız «yeni» değil, «ebedî» olandır. Yine sizin san'atınıza doğru, fakat hece vezniyle, güzel bir rûcû başlıyor. Bâkî bir yenilik için, sürekli bir hamle için ikinci bir Yahyâ Kemâl'e ihtiyaç var. Siz sohbetinizle, hayâtınızla, makâlelerinizle ve şiirlerinizle bütün bir nesle kemâlli bir numûne olmuştunuz. Böylesini ne muahhar nesiller yetiştirebildi, ne de bundan sonrakiler yetiştirebilecek. San'atta bir parça hayâtiyetimiz varsa bize bu bahti-

yarlığı temîn eden tesâdüf, üstâd olarak, sizi karşımızda bulmaklığımızdır. Ben, kendi hesâbıma, türkçe tâlî'me, sonra size minnet ve şükran borçluyum. Sizin arkanızda ikinci olmak, sizden evvel ve sizden sonrakiler arasında birinci olmaktan çok büyük bir mazhariyettir, Yahyâ Kemâl Bey. İşte Nâzım, işte Kadri ve işte bir takım lâedriler...

Hâkimiyet-i Milliye'yi söyledim, muntazaman yollayacaklar. Maârif Vekâleti neşriyâtını da, edebî ve ilmî, nâmınıza gönderecekler. Size bütün ömrünüzce ve bütün samîmî merbûtiyetlerimle saâdet, sıhhat ve muvaffakiyet diler, san'atkâr elinizi en derin hürmetlerimle öperim efendim.

Mektubunuzu nasıl beklediğimi ilâve etmeyi lüzumsuz bulacağınızı sanıyorum.

MİLLÎ KÜLTÜR ve MES'ELELERİMİZ

Prof. Emin BİLGİÇ

Müsbet Kültür Telâkkileri ve Kültürlerin Husûsiyetleri :

Bugün bütün dünyâda fikir adamlarını, ilim adamlarını, siyâsetçi ve idârecileri en çok meşgûl eden mefkûm ve mes'e-lelerden birisi ve belki başta geleni **kültür**'dür.

Fikir adamları ve filozoflarla, sosyolog, sosyal antropolog, psikolog, târihçi, kültür târihçisi vs. gibi çeşitli sâhadan bilginler objektif ilmî açıdan kültürü anlamaya ve târife çalışırlar. Buna karşılık idâreci ve politikacılar ve hele aktif politikacılar ise, bağlı bulundukları veyâ temsîl ettikleri siyâsî kanâat ve görüşe göre programlaştırıp tatbik etmek üzere, «kültür» mef-hûmuna husûsî mânâ ve hüviyet vermeye ve kazandırmaya gayret etmektedirler.

Fikir ve ilim adamlarına, siyâsetçilere, kültür ve eğitim idârecilerine göre bu böyle olduğu gibi, netice itibâriyle bunların cümlesi de bir coğrafi muhitin, bir cemiyetin, yâni belli bir vatanın ve milletin çocukları oldukları için, memleketten memlekete, millettten millete de, târihleri, ahlâkları, inançları, etnik durumları, örf, âdet ve an'aneleri vs. gibi kültür unsur-

ları yüzünden, «kültür» anlayışında farklar ortaya çıkabilmektedir. Bu anlayış ve tefsîre, devletlerin ve milletlerin komşuluk münâsebetleri, millet ve devlet olarak mefkûreleri, yâni ülkeleri de ayrıca tesîr etmektedir.

Görüldüğü üzere «kültür» anlayışının tehâlûfüne sebep olan görünür ve yaşanır âmiller çoktur. Bunlara filozofların, mütefekkirlerin, âlimlerin telâkki ve tefekkür farklarını, kültür unsurlarını seçişteki ve ağırlık vermedeki davranış ayrılıklarını da katınca, «kültür» ün târifinde ve anlaşılışında doğrudan doğruya ilmî ve fikrî yönden de neden birleşilemediği, birleşilemeyeceği ortaya çıkar.

Hattâ diyebiliriz ki, «kültür = hars» anlayışında, sâde mütefekkirler, âlimler, filozoflar arasında, fert olarak değil, temâs ettiğimiz gibi, milletler arasında da fark vardır. Meselâ Almanlar, temelde yine de ilim ve fikir adamlarının tesîri ile, «kültür = Kultur» ve «medeniyet = Civilisation»ı birbirine çok karıştırdıkları hâlde, Fransızlar «kültür = culture» ve «medeniyet = civilisation» arasında kesin fark görürler. İngilizler de bu konuda daha çok Fransızlara yakın anlayışadırlar.

Bütün bunlara rağmen, kültür'ün anlaşılışında ve târifinde esas noktalarda birlik, hiç değilse yakınlık olduğunu da belirtmek gerekir.

Nitekim :

Mc. Iyer : «Kültür, yaşayış ve düşünüş tarzımızda, günlük münâsebetlerimizde, sana'tta, edebiyatta, dinde, sevinç ve eğlencelerimizde, tabîatımızda ifâdesini bulur» der.

Wissler kültür'ü : «Bir topluluğun yaşama tarzı» diye târif eder.

Thurnwald : «Bir toplulukta örf ve âdetlerden, davranış tarzlarından, teşkilât ve tesislerden meydana gelen âhenkli bütün» olarak alır.

E. Sapir kültür'ü, «insanın hayâtında içtimâî yoldan tevârüs ettiği maddî ve mânevî her unsuru ihtivâ eder» diye târif eder.

Kohen : «Umûmî olarak inançlar, değer hükümleri, örf ve

âdetler, zevkler, kısaca insan tarafından yapılmış ve yaratılmış herşey» şeklinde kültürü ifâde eder.

Wolf da kültürü, «Bir milletin fertlerinin iştirâk hâlinde bulunduğu mânevî hayat» olarak târif eder.

Bütün bunlarda dikkatten kaçırılmaması gereken ehemmiyetli nokta, kültürün bir cemiyete hâs değerler yekûnu oluşu, örf ve an'anelere dayanışı, târihîliği, belli bir cemiyete mahsus yaşayış ve davranış tarzından ibâret bulunmasıdır.

Bizde de, sosyolog ve mütefekkir Ziyâ Gökalp, hem Doğu, hem de Batı tefekkürüne, şahsî gayreti ile öğrendiği Arapça ve Fransızca vâsitasile derinliğine nüfuz etmiş bir sistem adamı olarak, kültür ve medeniyetin ne olduklarını, birbirleriyle ayrılık ve münâsebetlerini en açık bir sûrette ortaya koyan kimsedir. Ona göre : «Kültür milli olduğu hâlde medeniyet beynelmileldir. Kültür yalnız bir milletin dînî, ahlâkî, hukûkî, muâkalevî, bedîî, lisânî, iktisâdî ve fennî hayatlarının âhenkdâr bir mecmûasıdır. Medeniyet ise, aynı mâmûreye dâhil birçok milletlerin içtimâî hayatlarının müşterek bir mecmûasıdır.»

Dikkat edilirse kültür için «âhenkdâr», medeniyet için ise «müşterek mecmûa» tâbirini kullanmaktadır.

Gökalp ayrıca : «Bir medeniyet müteaddit milletlerin müşterek malıdır. Çünkü her medeniyeti, sâhipleri olan müteaddit milletler, müşterek bir hayat yaşayarak vücûda getirmişlerdir. Bu sebeple her medeniyet, mutlaka beynelmileldir. Fakat bir medeniyetin her millette aldığı husûsî şekilleri vardır ki, bunlara hars (kültür) adı verilir» demekle kültür ve medeniyet arasındaki farkı büsbütün açıklığa kavuşturmuştur.

Türkiye'de kültür mevzûunu, tekâmül seyri içerisinde, enine - boyuna, bu konu üzerinde çalışan bütün bilgin ve mütefekkirlerin kanaat ve târiflerini mukâyese metodu ile ilmî bir şekilde işleyerek tam bir açıklığa kavuşturan Prof. Mümtaz Turhan olmuştur. (Kültür Değişmeleri). Daha sonra Prof. İbrahim Kafesoğlu, değerli mütefekkiğimiz Sâmîha Ayverdi Hanımefendi ve Edebiyatçı Yazar Sayın Ahmet Kabaklı ile Av. Yazar Ergun Göze muhtelif eserlerinde, ilmîlikle birlikte îmânî ve heyecanlı bir üslûpla muhtelif cephelerinden «kültür» ve

«millî kültür» konusunu işlemişlerdir. Şüphesiz bu konu üzerinde daha bir kısım ciddi ilim adamımızın da değerli ve faydalı neşriyatı vardır.

Buraya kadar kültür hakkında ileri sürülmüş temel müsbet görüşleri belirttikten sonra, geniş sâhalara yayılma imkânı bulan derin bir millî târihe, zengin edebiyâta, çok renkli ve ihtişamlı san'at dallarına, çok zengin folklor ve etnoğrafyaya, köklü örf ve âdetlere sâhip ve onları geliştirmiş, İslâm'ın nurlu kaynağından da feyzalarak bu varlıklarını daha da şekillendirmiş bir millet olarak, kendi kültür anlayışımızı, şöyle toplayabiliriz :

«Kültür bir millete şahsiyetini veren, diğer milletlerle arasındaki farkı tâyîne yarayan, târihin seyri içerisinde teşekkül etmiş, o millete mahsus maddî ve mânevî değerlerin âhenkli bütünüdür».

Bunu başka kelimelerle şöyle de ifâde edebiliriz :

Belli bir cemiyete mahsûs olan içtimâî ve teknik müesseselerin âhenkli bütünü o cemiyetin kültürüdür ve kültür böyle adı belli bir cemiyete âit olunca tabiatıyla millîlik vasfı kazanır. Kültür'de içtimâîlik ve mânevîlik tarafı ağır basar.

Buna karşılık, teknik ve ilim tarafı ağır basmak üzere, milletlerarası teknik ve içtimâî müesseselerin umûmî heyeti medeniyeti meydana getirir.

Ancak, hemen birçok memlekette ve millette kültür ve medeniyet unsurları o kadar iç içe ve birbirleri ile kaynaşmış durumdadırlar ki, bunları, bâzan idrâk edilir, hattâ sezilir sûrette ayırd etmek dahî mümkün olmayabilir. Bu husûsa da burada işaret etmek isteriz.

Kültürlerin Vasıfları ve Kültürde Gelişme :

Kültürün, son olarak ifâde ettiğimiz terkebî târifinde belirtildiği üzere, târihin seyri içerisinde yavaş yavaş teşekkül etmeleri itibâriyle kültürler ve bütün unsurları herşeyden önce **eskilik ve târihîlik** vasfını hâizdirler. Bir kültür varsa,

onun âit olduğu millet vardır. Millet vasfına lâayık bir topluluk varsa, muhakkak bir kültürü vardır. Kùltürler ve dil, din, târîh, edebiyat, san'at, örf ve âdetler gibi unsurları, şüphesiz, âit oldukları cemiyetler kadar eski ve onlarla yaşıt sayılmalıdırlar. Bu kültür unsurları nesilden nesile intikâl ederler. Bunun neticesi olarak da yeni nesiller bunları hazır bulurlar ve böylece kùltürlerin diğerk ehemmiyetli bir karakteri olan **devamlılık** vücûda gelir.

Kùltürler târîhîliklerinden dolayı donmuş, katılaşmış olarak görôlmemelidirler. Bunlar devamlılıklarından dolayı aynı zamanda dâimâ **değişmek ve gelişmek** vasfına ve imkânına sâhiptirler. Gelişme ve değişme yoluyla da bir kùltürde **devamlılık** sağlanmış olur.

Bir kùltür terk edilerek muayyen bir zaman içerisinde **yeni bir kùltür yaratılması** ve terkedilenin yerine ikâme edilmesi mümkün değildir. Ayrıca, Fransız ihtilâlinin tanınmış isimlerinden Hippolite Tain ve Toqueville'in ortaya koydukları üzere : «Hiçbir ihtilâl mevcut kùltür değerlerini yok etme kudretine sâhip değildir.»

Bir cemiyetin kendi içerisinde vukûa gelen değişik hâdiseler, fikir, ilim ve teknik hareketleri o cemiyetin kùltür hayatına da in'ikâs ederek, onda da gelişme ve değişmelere sebep olabilir. Ayrıca, Türk târihi çeşitli coğrafi çevrelerde ve değişik zamanlarda seyretmiş olduğundan, diğerk kavimlerle daha çok temas ve aynı zamanda kùltür ve san'at alış - verişine imkân hasıl olmuş, Türk Kùltür ve San'atı da gelişme, kendisini yenileme, daha çok renklenme, şekillenme ve yeni ufuklar ve ölçüler kazanma şansına sâhip olmuştur. Bu âdetâ Türk Kùltürü'nün imtiyâzıdır ve aşılınmış olmak demektir. Ancak, **kùltürde gelişme ve değişme dozunda olmalıdır**. Bugünkü mîmârî ve resim san'atı bu dozun iyi tâayîn edilemediğinin delillerini teşkil ederler.

Aslında kùltürlerin mühim vasıflarından birisi de onların **tasfiye kudret ve kâbiliyetine sâhip oluşlarıdır**. Bünye ve tâbîatlarına uymayan fikirleri, şekilleri, renkleri ve çizgileri reddederler.

Kanâatımızca, kültürün en mümeyyiz vasıflarından birisi de, kültür ve medeniyet tefrikinden de anlaşıldığı üzere, tabîi içtimâî gelişme ve teşkilâtlanma kademelerinin son basamağını teşkil eden «millet» ve «milliyet» sınır ve merhalesini aşmamış ve aşmayacak olmasıdır. Çünkü, çeşitli «kültür unsurları» arasındaki farklar, milletleri teşkil eden cemiyetlerin kendi ihâta gerçekleri içerisinde kalmak durumundadır. Aksi hâlde, kültür ve medeniyet arasında, varlığı belirtilen fark kalmaz ve bütün milletleri bir «dünyâ cemiyeti» hâlinde birleştirmek mümkün olurdu. Hâlbuki milletleri değil, devletleri dahî, sâdece formel işler için «Birleşmiş Milletler» de anlaştırmaya imkân olamamaktadır. Binâenaleyh kültür konusunda düşünülecek şey, aynı medeniyet seviyesindeki milletlerin karşılıklı saygı ve müsâmahaları sâyesinde âhenkli bir işbirliği kurulması olabilir. Bu düşünce dahî, karşılıklı birtakım riâyet şartlarına bağlı kalacağından, bir hayâl olmaktan ileri gidememektedir.

Yanlış Kültür Anlayışları :

Yukarıda belirttiğimiz müsbet ilmî kültür anlayışı ve târifi yanında kültürlerin bir de, **doğmatik kültür**, **hümanistik kültür** ve **komün kültürü** şeklinde adlandırılıp sınıflandırılmaya çalışıldığına, hele bizde, kültürü bilmeden, tanımadan, kendi anlayışları açısından da nüfûz edemeden, sözde kültür politikası tesbitine kalkılmak gibi garâbetlere şahid olunmaktadır. Bu meyânda «ulusal, halkçı, demokratik kültür» den, «evrensel kültür» den bahsedilmektedir. Bunlar «kültür» ün aslı, ilmî ve fikrî mâhiyeti ile bağdaşmayan gayrı ciddi ifâdelerdir. Gûyâ, din otoritesinin baskısı altında olan ve akîdeleri ile vicdanlara hükmeden bir **dogmatik kültür**; vicdanlara bahşettiği hürriyetten dolayı her türlü terakkîye açık olan bir **hümanistik kültür** ve sınıf şuûruna dayanan bir **komün** veya **komünist kültürü** mevcuttur.

Din başlı başına kültürün karşılığı olmayan, unsurlardan birisidir. Hümanizm ise, Antik Çağ'ı öğrenerek bir uyanışa sebep olmak üzere Avrupa'da XVI. asırda girişilmiş bir medeniyet hareketidir, lâkin kültür değildir. Komün kültürü ise, millî

kültürlere dayanan millî birlikleri yok etmek, hiç değilse itibardan düşürmek üzere sınıf şuûru ile ortaya atılan, ideolojik çıkışlı bir safsatadır. Aslında bütün bunlar, «millî kültür», «milliyetçilik» gibi bütün insanlığın nazarında kudsiyet kazanmış mefhumları bozmak ve bayağılaştırmak sûretiyle de «sol» un ve «komünizm» in tahrip taktiğini sürdürmeye yönelik kasıtlı hareketlerdir. Binâenaleyh bunların ciddiye alınması imkânsızdır ve hepsi de kendi istikâmetinde komünizmin fikir ve zihin karıştırma taktiğine vâsita edilmek üzere ortaya atılmışlardır.

Kültürün Diğer Anlaşılış Şekilleri ve Millî İrfân :

Lâtince köküne, Batı dillerindeki ve dilimizdeki bu kökten alınma şekline göre kültür kelimesi esâsında «**toprağı işleme**» mânâsındadır. Bu kelime, alındığı bütün dillerde çeşitli mânâlar kazanmıştır. Bunlardan, dilimize de girmiş olan bir tânesi «**umûmî bilgi**» mânâsıdır. Diğerleri de ileri kültür, iptidâî veya basit kültür, beşerî kültür, aşîret kültürü, yerleşik kültür, teknik kültür, karşılıklı olarak kültür kavimleri, tabîat kavimleri vs. dir. Bütün bunlarda kültür, başta açıkladığımız aslî ve hakîkî mânâsından farklı olarak kullanılmıştır.

«Gerçek Kültür» anlayışını bunlardan hiçbirisi ile ve bilhassa «umûmî kültür» anlamına gelenle karıştırmamak lâzımdır. Husûsiyle Tanzîmat'tan sonraki batılılaşma çağında bu «umûmî kültür» tâbiri gittikçe «bozulmuş, kozmopolit kültür» mânâsını almaya başlamış, aslî mânâ ve hüviyetinden büsbütün uzaklaşmıştır. Bir bakıma bu tâbir, millî kültürden gittikçe uzaklaşmakla, herşeyin yabancısına, dışarıdan gelenine hayran şahsiyetsizleri tavsîf eder hâle gelmiştir.

Umûmî olarak yabancılardan edinilen darmadağınık, millî esaslardan ve temel fikirlerden mahrum bilgileri «hakîkî kültür» saymağa imkân yoktur. Bu çeşit bilgilerin kimseye ciddi bir millî hüviyet ve şahsiyet kazandırmadığı, bilhassa târihimizin ibretle dolu son iki asrından tanınan örneklerle sâbittir.

Böyle, millî kültürden uzak, dejenere ve kozmopolit kimselere nisbetle, âilesinden ve cemiyetinden, hudud ve ölçüleri

belli de olsa, köklü ve sağlam millî kültür, bilgi, görgü ve duygu mîrâsı devralıp onları mukaddes emânet ve hâtîrâlar hâlinde, hâfızasında ve hayat tarzında muhâfaza eden, onlardan zevk alan, onları tatbîk eden, «millî irfan»a sâhip kimseler bu milletin daha hakîkatlı, daha faydalı ve millî vasıf ve karakterlere sâhip insanı olmuşlardır. Ötekiler ise, ökse otu gibi milletin sırtında bir parazit, bir yama, bir yük olarak kalmışlardır. Bunlar bugün de, faydasız, lüzumsuz, her içine girdikleri topluluk ve yanına vardıkları kimsenin rengine, kanâatine bürünen ve maalesef sayıları artmış olan, şahsiyetsiz züppeler olarak memleket ve milleti kemirmeye ve sömürmeye devâm etmektedirler.

Son onyıllarda bunlara katılan Marksizm - Komünizm - Maoizm iptilâsı da birtakım mariz ruhları sardığı için millî bütünlüğümüzün tehdid altında ve sarsılmakta olduğu, her idrâkli vatandaşın, ızdırap veren derdidir. İşte bu mânevî ve fikrî tahribat karşısında da sözde aydınlar sınıfının aldırmaçlığına, hattâ akli selimden de mahrum olanlarının bir moda cereyan heveskârlığı içerisinde bu marazî gidişi tahrik ve teşvikine karşılık, millî kültürün temelini teşkil ettiğini kabul ettiğimiz ve örf, âdet ve an'ane hâlinde atalardan öğrenilip devralınan «millî irfânımız»ın hakîkî sâhiplik ve koruyuculuğunu, millî - irsî bir hasletle geniş vatandaş kütlelerimizin yaptıklarını iftiharla ve istikbâle güvenle tesbit ve ifâde ediyoruz.

Millî kültür ve millî ideâller konusunda, medenî seviyesi yüksek, târihi zengin sayılacak hiç bir millette, münevverler ve çeşitli iş ve meslek sâhibi vatandaşlar arasında, bizdeki kadar büyük mesâfe ve uçurum hâsıl olduğu söylenemez. Diğer medenî millet ve memleketler Yeni ve Yakın Çağda ve zamânımızda tabîî bir inkişaf ve tekâmül seyri tâkibine devâm ettikleri hâlde idârecilerinin düştüğü «geri kalmışlık kompleksi» içerisinde Türk cemiyeti, bu aktarma hayat tarzlarının ve fikir cereyanlarının tesîrine, vukufu ve ihtiyâca uygun bir program çizilip yetkili kadro hazırlanmadan, beklenmedik bir ânda ve şekilde mâruz bırakılmıştır.

Bu cereyanların tesîrinde aydın sınıfın zihni karışır, inançları büsbütün sarsılır, bağılıkları koparken, kendi hâline terk edilmiş olan geniş meslek ve halk kütleleri, birbirleri ile organik

bağlantıya sâhip kapalı içtimâî çevreler hâlinde, kozmopolit yabancı tesirlerden masun kalmayı ve «millî irfânımız» ı bugünlere ulaştırmayı başarmıştır. Bunun neticesi olarak, Türk yarı - münevveri ile Türk halkı arasındaki görüş ve kavrayış, yaşayış ve davranış farkları büyümüştür.

Böyle bir hâl ve vasatta, bilgili ve şuurlu olarak, millî kültür değerlerine, asıl sâhip olmaları beklenen aydın zümrelerin yerine Türk halk kitlelerinin tabîi bir seyir içerisinde sâhip çıkmaları, devirler içerisinde yaratıp özlerine sindirdikleri millî kültür ve varlıklarımızı, onların korumaları imkânı hâsıl olmuştur.

KÜLTÜR MES'ELELERİMİZ :

Ciddî ve objektif mânâda «millî kültür» ün ve «millî kültür anlayışı» nın ne olduğunu kısa çizgilerle ve derli - toplu olarak anlattıktan sonra, «kültür mes'eleleri» ne geçiyorum :

Tabîi bütün dünyâ milletlerinin, kendi târihlerinin seyri-ne, kültürlerinin ve kültür unsurlarının mevcut hâline, rejimlerine, komşularıyla münâsebetlerine, devlet ve millet olarak ideâllerine, hattâ coğrafyalarına göre kültür mes'eleleri vardır ve kültür canlı, devamlı bir millî varlık olduğundan, bu mes'e-leler var olmakta devâm edecektir.

Kültür konuları, gerek milletlerarası yönden, gerekse her milletin kendi yönünden, çok ehemmiyetli, çok dallı - budaklı ve çok problemlidir.

Her devlet ve millette, son zamanlara kadar kültür mev-zûları ve teşkilâtı, maârif mevzûları ve teşkilâtı içinde ve göl-gesinde tutulur ve tâlî alâka ve muâmele görürken, bugün eski - yeni bütün devlet ve milletlerde gerek mevzûun ehemmiyeti, gerekse teşkilâtlanma ve cihazlanma bakımından ayrılarak, aslî ehemmiyet ve itibar mertebesine alınmış bulunmaktadır. Hattâ bu hususta, kendisine sosyalist adını takan komünist rejimler daha hassas, daha cezrî davranmaktadırlar.

Kültürün millî ve milletlerarası birçok ve pekçok mes'e-leleri ve veçheleri olduğu ve olacağı âşikârdır. Biz bunlardan sâdece ehemmiyetli gördüklerimize işâret edeceğiz.

Milletlerarası Kültür Mes'eleleri veya Mes'elelerimiz :

1) Bunların başında kanâatımızca «kültür emperyalizmi» konusu vardır. Bugün artık kapitalist denen emperyalist büyük devletlerle, komünist emperyalist büyük devletler (Rusya, Çin gibi), eski siyâsî, askerî ve iktisâdî emperyalizm metodlarının müstemlekelerde veya işgâl altındaki memleketlerde iflâs ettiğini, baskı ve tehditlerin de sükûnet ve fayda getirmediğini görerek, diğer milletleri kendi kültürlerinin tesîri altına almağa, bu yoldan, görünüşte muslihâne, fakat kültür esâretine düşecekler için daha kurtulunmaz, daha yok edici, daha sürekli tehlike teşkil eden bir yol tutmaktadırlar. Bütün milletlerarası konferanslarda ve münâsebetlerde, artık şimdi, açık - gizli olmak üzere, bu mücâdeleler verilmektedir. Heyhât ki, bizim henüz devlet, idâre ve hâriciye teşkilâtımızda bu tehlikeyi karşılayacak idrâk, ihâta ve kifâyette kadromuz, cesur tavır ve hareketimiz, hattâ bu hususta yeter şuûrumuz yoktur. Zâten şimdi de, olduğu kadariyle bu şuur millet ve memleketin aleyhine işlemekte ve işletilmektedir. Hâlbuki milletlerarası münâsebetlerde diğer birçok devletle birlikte, vukufî, cesur, açık ve dinamik bir tavırla kültür emperyalizmine karşı çıkılmak ve dâimâ karşı olunmak lâzımdır.

2) **UNESCO** gibi milletlerarası eğitim, ilim ve kültür, **RCD** gibi geniş çaplı bölge kalkınması, **Avrupa Konseyi**, **NATO**, **CENTO** gibi siyâsî ve askerî hedefli teşekküllerden mümkün olan ve başka milletlerin faydalandıkları nisbetlerde, Türk Kültürü'nün işlenmesi, yayılması, tanıtılması husûsunda ciddi, vukufî ve tâkipçi çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bir misâl olarak arz ediyorum : 1976 kasım ayında Kenya - Nairobi'de toplanan 30 yıllık Unesco'nun, 141 devletin katıldığı program komisyonu toplantısında, programda yer alan Slav, Arap, Lâtîn - Amerika kültürlerinin ve târihlerinin yanında, teklif sûretiyle Türk kültür ve târihinin tetkîkini de programa aldığımız hâlde, alâkasızlık ve tâkipsizlik yüzünden, hâsıl olan bu imkân sâdece karar kayıtları arasında kalmıştır.

Beynelmilel teşkilât ve toplantılarda Türk'lüğü, Türk Kültürü'nü, Türkiye'yi tanıtmak, sevdirmek ve yardımlar sağla-

mak için nice fırsatlar çıkmakta ise de, maalesef telâkkî ve zihniyet tersliği, şekilperestlik, atâlet ve bilhassa bilgi, idrâk, şuur ve cesâret yetersizliği yüzünden bu fırsatlar değerlendirilememektedir.

3) Milletlerarası kültür münâsebetlerinde bizim için çok ehemmiyet arzeden mes'elelerden birisi de, önceleri **bizden kaçırılmış eserler ve şimdiki eser kaçakçılığı** mevzûudur. Müzelelerini dünyânın eski medeniyet ve kültür merkezlerinden ve bu arada Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve Türkiye'den aşırıdıkları nice seçme binlerce eserle doldurmuş olan emperyalist - zengin devletlerle, bu eserlerimizin hangilerinin ve kaçta kaçının iâdesi ve bilhassa oralarda olan eserlerin saklanmadan bizden gittiğinin teşhirlerde kaydedilmesi sûretiyle, târihî, millî veyâ vatanî değerlerimizin âleme tanıtılması husûsunda realist esaslar çerçevesinde anlaşma sağlanması gerektiğine kâniiz. Ayrıca, hele zamânımızda, artık eser kaçakçılığına fırsat vermeyecek tedbirleri almak da, doğrudan bize düşen bir vazîfedir.

4) Kültürümüzün ve san'atımızın tanıtılması ve saydırılıp sevdirmesi husûsunda alınacak, dışarı ile ilgili tedbirler arasında, yabancı memleketlerde târihî eser ve diğer millî kültür ve san'at sergilerinin açılması, bunu temîn için de **Eski Eserler Kânûnu**'nda ve diğer mevzûatta gerekli tâdilâtın cesâretle ele alınması icâbetmektedir.

5) Bunlardan başka yurt dışındaki **turizm bürolarının, eğitim, kültür ve basın temsilciliklerinin**, aslında çok liyâkatli ve işini bilen ve seven kimseler tarafından işletilmesi şarttır.

Hattâ bizim gibi, millî kültürü çok zengin bir devletin **elçilik kadrolarının** da baştan başa millî kültür dâvâlarıyla mahmûl kimselerden meydana gelmesi lâzımdır. Bu sûretle de Türk Kültürü'nü, varlığını, Türklüğü tanıtmak ve sevdirmek ve belki bu yoldan milletlerarası birtakım problemlerimizi daha kolay çözmek imkânı hasıl olabilecektir. Bu yolun açılabilmesi için merkezde bu inanç ve kanâatin devlet teşkilâtına, parlamento-ya ve bütün millete hâkim olması gereklidir.

6) Fakat bizce, millî haslet ve meziyetlerimizin, millî de-

ğerlerimizin dışarıya tanıtılarak takdir ve alâka toplanması ve sevgi kazanılması husûsunda asıl tedbir, **gerçek millî kültür eserlerimizin ve değerlerimizin yabancı dillere aktarılması** sûretiyle tanıtılması olacaktır. İsim hâline getirilmek için zorlanan şarlatan solcu yazarlarla komünizm yardakçısı uydurma eserlerin tercümesi ile milletlerarasında gerçek alâka ve sevgi uyandırmaya imkân yoktur. Dış âlemin bizden beklediği, târihimizle, kültür ve san'atımızla, medeniyetimizle, tefekkürümüzle, şahsiyet ve orijinal vasıflarımızla, bizi biz olarak tanıtan eski - yeni eserlerdir, yoksa taklit eserler değildir.

Yurt ve Millet İçi Kültür Mes'elelerimiz :

Kültür problemlerimizin ve konularımızın çok ehemmiyetli, çok tesirli ve çok verimli tarafını elbette ki, yurt ve millet için ve onlar arasında yapılacak ve yapılması gerekli çalışmalar teşkil eder. Bunlar hepsi biribirinden ehemmiyetli ve değerli konulardır ve aralarında seçim ve tercih yapmak oldukça zordur. Ancak, bir fikir mecmûasında çıkacak yazının hudutlarına sığacak bir tercih ve sıralama yapmak durumunda bulunuyoruz :

1) Başlangıçta belirtmeye çalıştığımız üzere, millet vasfına lâayık bir cemiyet olamadan «millî kültür» olamaz, kültürsüz ve kültürden mahrum olarak da «millet» olunamaz. Millet olma vasfında bir cemiyet, bir millî kültür birliğidir. Bunun için herşeyden önce devlet, hükûmet, parlamento seviyesinde bir «millet ve milliyet», bir «millî kültür» anlayış ve sevgisinin, bir «millî kültür» lüzum ve zarûretinin idrâklere hakkedilmesi gereklidir.

Meclislerinde, iktidar taksiminde Eğitim ve «Kültür Bakanlıklarını hangi parti alsın olur!», «Bu koltuklara kim olsa oturur!» diye düşünülen bir memlekette ve bir siyâsî kaosda millî birlikten bahsedilmesi imkânsızdır. Yurdun bölünme tehlikesinden kurtarılması, sokaklarımızın anarşistlerden ve soygunculardan temizlenmesi «maârifî temel olacak bir millî kültür» anlayışının yayılmasına, bunda birleşilmesine, bütün vatandaşlarca «kültür milliyetçiliği» fikrinin nefislere ve vicdanlara sindirilmesine bağlıdır.

Bize göre «kültür milliyetçiliği», bir milletin mevcut bütün maddî ve mânevî değerlerinin incelenip işlenmesi, değerlendirilmesi, yayılması, diğer milletler üzerinde bir mânevî tazyik ve istismar vâsıtası olarak kullanılmadan, onların takdir ve alâkalarına arz edilmesi, kendisinin de diğer milletlerin kültürlerini bütün unsurlarıyla tetkik ederek tabîî bir şekilde onlardan faydalanması, kendi kültür varlıklarını, bunlardan katabilecek şeyler bulmak sûretiyle zenginleştirmesidir. Bu çalışmalara tek taraflı ve dış devlet ve milletlerden ve içerideki ajarlardan tazyik ve müdâhaleler olduğu zaman, kültür alış-verişinin dozu, mâhiyet ve karakteri değişmiş ve bozulmuş olur.

Şu hâlde «kültür milliyetçiliği» küçük veya büyük iyi niyetli milletlerin mevcut kültürünü muhafaza ederek ve tabîî şekilde geliştirilerek medenî dünyâda yerini almak veya korumak, kendisini bu yoldan tanıtarak diğer milletlerin takdir ve sevgisini kazanmak, meşrû, kimseyi incitip kırmayacak olan, temiz ideâlleridir.

Tabiatıyla, kültür milliyetçiliği ve millî kültür anlayış ve sevgisi yalnız üst kademelerde kalmamalıdır.

İlmî îcaplara ve gerçeklere dayanan müsbet millî kültür ve san'at anlayış ve sevgisinin en ücrâ köydeki vatandaşa kadar, bütün milletimize mâl edilmesi için, devlet elindeki bütün yayın organlarından ve öğretim kuruluşlarından bir ana program çerçevesinde devamlı olarak faydalanılması lâzımdır.

Hâlbuki maalesef bugün, devlet imkânlarıyla, ister sözlü, ister yazılı olarak yapılan yayınlar ve umûmiyetle öğretim, millî birlik ve bütünlük, millî kaynaşma ve anlaşma aleyhine tecellî etmekte ve bunların temeli olan millî kültürümüzün de çoğu kere yozlaşmasına ve bozulmasına sebep olacak bir mâhiyet arz etmektedir.

2) Millî kültür hizmetinde asıl ehemmiyetli nokta, bugün uydurma bir kelime ile **eğitim** denen **maârif** hizmetinde müfredat ve programların millet ve memleket bünyesine ve ihtiyaçlarına uydurulması ve bilhassa «millî kültür» temeline oturtulmasıdır. Kanâatımızca, millî ve mânevî değerlerden Tanzimat öncesinde ve hususiyile Tanzimat'la başlayan tâvizler ve bu-

nun neticesi ilerliyen yozlaşma ve yabancılaşıma, Atatürk'ün îkazlarına ve gösterdiği hassâsiyete rağmen devâm etmiş, daha Kurtuluş Savaşı'nda ve Cumhuriyet'in başlarında, bâzılarında görülen bolşeviklik tutkusu 1928'lerden itibaren maârifimizde kök salmaya başlamış, teşkilâtta ve programlarda alttan alta çalışma ve içten tahrip ile ve 1960 Anayasası'ndan sonra solcular yurt sathında bugünkü pervâsız duruma gelmişlerdir. Hâlbuki başındanberi maârif, müfredâtı, programları ve kadroları ile sâhip çıkılsa, millî kültür ve mânevî değerler fikri hâkim kılınsaydı, şüphesiz milletçe bugünkü hâllere düşülmezdi.

Bunun için diyoruz ki, kültür ve maârif müstakbel millî iktidarların tasarruf edecekleri asıl sâhalar olmalıdır ve şimdiden de buna göre hazırlık yapılmalıdır. Çünkü gelecek nesillerin sağlam zihniyetle yetişmesinde **millî kültür «fikrî ve mânevî temel ve muhtevâyı»**, maârif ise **«millî kadroyu»** temin ve teşkil edecektir. Aslında kültür ve maârif bu derece birbirine bağlıdır ve tam bir koordinasyon ve âhenk içerisinde sevk ve idâre edilmelidir.

Bu konularda milliyetçilerin vurdumduymazlık ve ihmâl-kârlıkları, buna karşılık sol zihniyetin zaman içerisinde için-için maârifi ele geçirerek gittikçe kadrolaşmaları neticesinde millî kültür ve ahlâk anlayışını tahrip etmeleri ve programları bozmaları sûretiyle bugünkü duruma düşülmüştür. Şimdi adım - adım bu hazin ve istikbal için daha çok tehlike arzeden hâlin bertaraf edilmesi, milliyetçi bir kültür ve maârif siyâsetinin tâkibine ve bu hüviyette teşkilâtların kurulmasına ve sağlam kadrolaşmaya bağlı bulunmaktadır.

3) İşin gerçeği, Türkiye'de, hele bugünkü şartlarda **«milliyetçilik dâvâsı»**nın her şeyin önünde ve başında geldiği ve her hareketin çıkış noktasını teşkil ettiği. Bu mukaddes mefhum, belki bütün dünyâ milletleri arasında ilkönce ve ençok Türklerde ve Türk târihinde, yol gösterici bir ana fikir olarak gelişmiştir. Nitekim, M.Ö. 50 yıllarında hüküm sürmüş olan Asya Hunları İmparatoru **Çiçi**, Alman Sinologu Hirth'in tetkiklerinde vardığı neticeye göre «Târihte milliyetçiliği devlet siyâsetine temel yapan ilk devlet adamıdır.»

M.S. VIII. asra âit olan **Orhon Kitâbeleri** de Türk milliyet-

çilik fikir ve akidesini açıklıkla ortaya koymaktadır. **Bilge Hâkan**, Türk devletinin çökmesini, Türk töresinin yürürlükte kalmasını «Yukarıda mâvi gök'ün çökmesi ve aşağıda kara toprak'ın yarılması» şartına bağlamaktadır.

Kâşgarlı Mahmud'da, II. Sultan Murad'da Türk milliyetçilik duygusunun aynı şuurla devâm ettiğine dâir açık deliller vardır.

Yâni, Türklerde daha M.Ö. teşekkül etmiş bulunan milliyetçilik şuuru aynı iman ve kuvvetle devâm etmiş ve ettirilmiştir.

Hâlbuki, bilindiği üzere, Avrupa'da milliyetçilik cereyanları XVIII. asırda belirmeye başlamıştır.

Türk milliyetçiliği, olduğu çağlardan beri, tamâmiyle müsbet, insanî istikâmette inkişaf göstermiş, diğer milletlerin ve insanların haklarına, duygularına, inançlarına, kültürlerine, san'atlarına saygılı ve müsâmahakâr olmuştur.

Bugün de milliyetçilikten anladığımız, milletini, vatanını, millî kültürünü sevmek, her meşakkat pahasına hürriyet ve istiklâline bağlı olmak, insanlık câmiasının şerefli ve haysiyetli bir rüknü olarak maddî - mânevî varlığını korumak ve yükseltmek, millette ve insanlığa müsbet hizmetlerde bulunmaktır.

Böyle mâsum bir inancı, bir mefkûreyi tehlikeli, gerici, emperyalist göstermeye kalkmak, milliyetçiliği, gayri ahlâki ve gayri insânî maksatlarına, diğer milletlere tahakküm ve yayılma arzûlarına engel olarak gören komünist emperyalizmin ve şahsî hâinâne hesaplar içerisinde olan komünist ajanların bühtan ve iftirâlarından başka birşey değildir. Bu bühtanlar ve bu yalanlar balonu da artık sönme devresindedir.

Maalesef bu konuda bugün cemiyetimizdeki manzara şudur: Sol ve aşırı sol, insanlığın, kendi doğuşundanberi dâimâ sola tercih ettiği ve üstün tuttuğu sağ'ı ve milliyetçilik ideolojisini zararlı, tehlikeli, gerici göstererek milliyetçileri çekindirmek, hattâ sindirmekte başarılı olmuş, daimâ sağ'ın karşısında küçümsemiş olan solculuğu ve asıl onun arkasına gizlenen komünizmi ilerici ve zararsız gösterebilmiştir.

İşte sol taktikle oluşturulan bütün bu menfi hâl ve manzara, karşısında, milliyetçi âlim, mütefekkir, yazar, san'atkâr, siyâ-

setçi ve idârecilerin ve fen adamlarının bütün heyetleriyle millî vazîfeleri, vatandaşların büyük kütleleri üzerine çöktürülen çekinme ve korku psikolojisini silkip atmaları için, gerekli cesur mücâdeleyi vermek ve sâdece, **komünistliğin utanılacak, alçakça bir satılmışlık ideolojisi, bir köksüzler ve fikirsizler saplantısı olduğunu her imkân ve fırsatta ortaya koymak, umûmî efkârı uyandırmak olmalıdır.** Bugünün vasat ve şartlarında bu bizim ilk ve asıl vazîfemizdir.

4) Milliyetçilik düşmanları ve tahripçileri, onun kadar millî kültüre ve unsurlarına da hücum etmekte ve bunların hüviyetlerini ellerinden geldiği kadar bozup yozlaşturmağa çalışmaktadırlar. Çünkü, belirttiğimiz gibi, her millet ve cemiyyetin bir millî kültür birliğini teşkil ettiğini bilmekte ve ondan korkmaktadırlar.

Bu yüzden bütün solcular, **Türkçemiz'i, köksüz, uydurma bir dil** hâline sokmaya var imkânlarıyla çalışmaktadırlar. Bu noktada iftiharla belirteceğimiz husus, muhterem İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin başkanlığındaki Kubbealtı Dil Akademisi'nin, dilimizin bünye, zevk, mantık ve kâidelerine uygun bir şekilde Türkçe'nin lûgatini işlemekte olmasıdır.

Bunlar ayrıca, kültürün temelini teşkil eden örf, âdet ve **an'anelerimize** saldırmakta, **folklor** ve **sana't değerlerimizin** hakikî karakterlerini bozmaya, millî mevzûlarda bütün zihinleri bulandırmaya da gayret etmektedirler. **İnançlarımızı, ahlâkımızı, dînimizi** taassup ve gericilik olarak, çağ dışı kalmışlık olarak vasıflandırmakta, milletimizi bütün mânevî bağ ve değerlerinden koparıp, rûhen ve fikren boşalmış, komünizm için nazır hâle gelmiş bir zemin durumuna getirmek istemektedirler.

Binâenaleyh, kültürlerinin bütün unsurlarına milletçe tam bir iman ve kudretle sâhip çıkılabilecek atmosferin hazırlanması, kendilerinde uydurmacılığa, bozgunculuğa, tahripçiliğe karşı durma şuûrunun yaratılması, yine milliyetçi münnevverlere düşen bir vazîfe olmaktadır.

Yakın olduğuna inandığımız zamânı gelince, milliyetçilerin de, her nüansı ve ayrılığı bir tarafa bırakarak, devlet imkânlarıyla ve hükûmet kuvveti ile de bu millî maksadın husûlüne âhenk içerisinde çalışmaları şarttır.

5) Millî kültürümüz bakımından yurt içerisinde fikir mücâdelesini vermemiz gereken mühim mes'elelerimizden birisi, şanlı, başkalarının gıpta ettiği **târimizin küçümsenmesi**, millî birlik ve yükseliş duygumuzun ve idealimizin sembolü olan **târihi şahsiyetlerimize dil uzatılması** ve hakaretler yağdırılmakta olmasıdır.

Türk târihinin seyir şekline ve Türk Devletleri'nin değişik coğrafi sâhalarda, değişik adlar altında kurulmuş olmasına rağmen, başlangıçtan bugüne, umûmî hüviyeti itibâriyle bir bütün teşkil ettiği mâlumdur. Bu sâhanın yerli ve yabancı tanınmış mütehasısları, târimizin kaynaklarına nüfûz ettikçe onun, idârî, siyâsî içtimâî ve kültür konuları bakımından bir bütün teşkil ettiği, her yönden devamlılık arzettiği husûsundaki ilmî kanâatlarını pekleştirmektedirler.

Buna karşılık, içimizdeki, Cumhûriyet Târihi'nin bâzı mutaassıp taraftarları ile, târih nosyon ve formasyonundan mahrum bir kısım saplantılı heveskârlar, Türk Târihi'ni ayrı devirlere bölmek merâkına kapılmakta, Orta - Asya Türk Târihinden, Orta - Asya Türklüğünden, Selçukluluktan, Osmanlılıktan uzak ve ayrı durmak istemekte, ıftihar etmeleri gereken Büyük Türk Târihi'ni âdetâ inkâr ederek onu Cumhûriyet Devri'nden başlatmağa kalkmaktadırlar. Kanâatımızca bu bir dalâlettir; daha kötüsü millî târihe ve köklü millet olmaya düşmanlığın veyâ düşman olan komünizme âletlik etmenin, bir acı fakat açık belirtisidir.

Yurdumuzda bu yoldan veyâ millî kültür ve san'at, millî terbiye ve ahlâk programlarının yokluğundan veyâ kaldırılmasından, zaman içerisinde doğan buhran ve boşluk neticesi, Osmanlı Mîmârî Târihi'nin büyük üstâdı Sayın Ekrem Hakkı Ayverdi'nin de âbidevî eserlerinde, bâzı deliller toplayarak yakındığı üzere, târimize, millî değer ve şahsiyetlerimize küfür saçan bir kısım zavallı ve densiz nesil türemiştir. Kabahat onlardan ziyâde, bizden önceki, gittikçe kozmopolitleşen nesillerde ve fikir meydanını boş bırakan bizlerdedir.

Bu bozulan, câhil bırakılarak kullanılan nesilleri uyarmak ve kurtarmak da siyâsî, ilmî, fikrî kadrolarıyla milliyetçi cephenin işidir.

6) Yine milliyetçi ilim ve fikir kadrosu olarak üzerinde ısrarla durmamız gereken husus, millî kültür, milliyetçilik, millî birlik anlayışı konularında, görüş nüanslarını ve tatbikattaki farklılık arzu ve iddiâlarını, birleşme ve anlaşma noktasına ifrâğ edici her çeşit gayret ve himmetlerle milliyetçi siyâsî teşekkülleri bu sâhalarda müsterek harekete iknâ ve sevk edebilmektir.

Millî kültür anlayışına sâhip olmayan, daha doğrusu ona karşı olan ve onu kendi ideolojik ve siyâsî maksatlarının gerçekleşmesine engel sayarak bertaraf etmek isteyen sol veyâ acâip kuruluşlar yanında, milliyetçi vasıftaki siyâsî, kültürel, meslekî bütün teşekküllerin, millet istikbâlini teminat altında tutacak millî kültür mevzûunda olsun, ayrılıkları bir yana bırakmaları husûsunda dâimî ikazlarda bulunmak gereklidir.

7) Bütün Türk Âlemi'nde kültür birliğini sağlayıcı birtakım çalışmalarda bulunmak, bizâtihi **Millî Kültür**'ün istikbâli bakımından da çok ehemmiyet arzeder. Bilindiği gibi, 1975'den itibaren, millî kültürümüzün işlenmesinde, yayılmasında, dil, fikir, zevkler, heyecanlar ve dâvâlar bakımından milletimizin anlaşma ve birleşmesinde büyük faydalar sağlamaya başlayan 15'den fazla serî eser ve mecmûalar ve bu arada Türk Dünyası Eserleri serisini neşretmeye başlamıştık. Bunlar şimdi tamâmen durdurulmuş bulunmaktadır.

Kanâatımızca, milliyetçi vasıf ve karakterde bir iktidarda, bu serîlerin neşrinin, yurt içinde olduğu kadar, Türk Dünyası'nın kültür birliği için de büyük fayda sağlayacağı muhakkaktır.

8) Memleketimizin târih ve san'at hazinelerinin restorasyon, koruma, teşhir ve tanıtmâ bakımlarından, bir plân ve program dâiresinde ve işe, ehemmiyeti ölçüsünde tahsisat, gayret ve sür'at verilerek ele alınmaları, bunların, târih şuûrunu, san'at sevgisini ve zevkını kuvvetlendirmek üzere gelecek nesillere ve asırlara intikâl ettirilmesi, kültürel olduğu kadar turistik ve iktisâdî yönlerden de büyük değer ve ehemmiyeti hâizdir. Bu çalışmalarda şüphesiz, millî târih devirleri eserlerine öncelik verilmesi gereklidir.

Ancak, târih ve san'at hazineleri konusunda Anıtlar Yüksek Kurulu'nun; kânûnu, teşekkül tarzı, faâliyet şekli vs. ile başlıbaşına bir problem olduğuna işaret etmek gerekir.

9) Tiyatro, opera, bale gibi modern sahne san'atlarına, 40 yılı aşan bir zamandan beri, dışarıdan aktarılanları tekrarlamak yerine, târihimizle, hâlimizle, geleceğimizle, edebiyâtımızla ve zevkimizle bizi ifâde eden, vatandaşlarımızın millî duygu, millî ihtiyaç ve arzularımıza hitâbeden bir hüviyet kazandırmak, kendi millî repertuarını da hazırlayabilecek bir seviyeye ulaştırmak da, kanâatımızca millî kültür hizmetlerinin başında gelir.

Aynı şekilde millî mûsikîmizi inkâra varan kendimizden uzaklaşmaları telâfi ve ıslâh ile kendi mûsikîmize dönüşü, ondan kaynaklanmayı, malzeme ve güç sağlamayı telkin de, faydalı san'at hizmetlerinden biri olacaktır. Bu konu da günümüzün canlı ve münâkaşa mevzûu mes'elelerinden birisidir.

Şüphesiz, millî kültürümüzün mes'eleleri sâdece temâs ettiklerimizden ibâret değildir. **Teknik mâhiyette** daha nice kültür mevzû ve mes'eleleri mevcuttur. Bu, kültürün teknik plân-da sayacağımız konularını bu yazımızın dışında tutuyoruz.

YAHYÂ BEY'İN GAZELİNİ TAŞTİR

— Yahyâ Bey Dîvânı'nı neşreden
Doç. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na —

«Cemâl-i Hakk'ı maksûd eyle gün gibi havâdan geç»
Eyâ cânım tarîk-ı aşka gir çarh-ı belâdan geç
Cefâ vü cevri çek sabr eyle Eyyub-veş devâdan geç
«Urûc et âlem-i bâlâya bir bir mâsivâdan geç»

«Der-i dervîşe var ahibbât-ı dünyâ bâbına varma»
Libâs-ı fakrî giy dünyâ kabâsın dûşuna sarma
Vurup ağyâre baş beyhûde cânın bâşını yarma
«Cünûd-ı evliyâdan ol vücûd-ı eşkiyâdan geç»

«Riyâ esbâbını terk eyle mecnun gibi ey sofî»
Safâ bul ıstıfâ kıl imtizâc-ı rengden ol sâfî
Cenâb-ı Zül-Celâl'dir ihtiyâcında heman kâfî
«Hazâna uğramış lâle gibi tâc û kabâdan geç»

«Mukayyed olma halkın bâri bâr-ı îtibârına»
Görüp dârât-ı Kaarûn'u kapılma rûziğârına
Elin sürme ayâğın değmesin hattâ gubârına
«Ferâğat eyle şâhın iltifâtından gedâdan geç»

«Erenler gibi ey YAHYÂ belâ yolundan irşâd ol»
Sebât eyle vefâ kûyunda hiç bilme cefâ şâd ol
MÜRÎDâ gir fenâ deryâsına yoklukta âbâd ol
«Baka sahrâsına derbend-i râh-ı Kerbelâ'dan geç»

Mustafa TAHRALI

11 Ekim 1978 - İstanbul

FAS'TA AN'ANEVÎ İLİMLER *

Titus BURCKHARDT **

(Tercüme : Dr. Mustafa TAHRALI)

Aşağıdaki mülâhazalar, 1972 senesi sonbaharında Fas'ta, Karaviyyîn Medresesi eski talebeleri önünde, yazar tarafından yapılan bir konuşmada ele alınmıştır.

An'anevî ilimle modern ilim arasında müşterek pek az şey vardır ve hattâ hiç yoktur; bunlar ne aynı köke sâhiptir, ne de aynı meyveleri taşırlar. An'ane¹ demek, nakil (transmission)

* Bu makale fransızca olarak Paris'te neşredilen «Etudes Traditionnelles» adlı mecmûanın 1977 senesinin 458. sayısında «Les Sciences Traditionnelles à Fès» başlığıyla neşredilmiştir.

** Yazarın eserlerinden bâzıları şunlardır : «De l'Homme Universel» Abd el-Kerîm el-Cilî'nin «el-İnsân el-Kâmil» adlı eserinin kısmî tercümesi; Lyon-P. Derain 1953), «Introduction aux Doctrines Esotériques de l'Islam» (İslam Tasavvufuna Giriş; Lyon-P. Derain 1955), «Principes et Méthodes de l'Art Sacré» (Mukaddes San'atın Usul ve Esasları; Lyon-P. Derain 1958), «La Sagesse des Prophètes» (Fusûs el-Hikem'den kısmî tercüme; Albin Michel-Paris 1955), «Alchimie» (Eski Kimya; Thoth-Bâle 1974), «Clé spirituelle de l'Astrologie Musulmane d'après Mohyiddîn İbn Arabî» (İbn Arabî'ye göre İslâm'da Astroloji; Archè-Milano 1974). (Çev. notu)

1 «Tradition» kelimesi lâtince kök mânâsıyla «nakletmek, teslim etmek» demektir. Terim olarak: «Menşe' itibâriyle sözle veyâ bizzat

demektir. Burada bahis mevzûu olan nakil, kaybolduğu takdirde beşerî gayretlerle yeniden teşekkül ettirilmesi mümkün olmayan mükemmel bir ilmin ve mânevî bir te'sirin devâmını te'mine mâtuf, menşei beşerî olmayan bir özün nakledilmesi- dir. Maddî tecrübe, yâni esas itibâriyle herkesin erişebileceği şeyler üzerine kurulan modern ilmin mâhiyeti ise bambaşka- dır. Şöyle ki, bu ilim, kâfi miktarda tecrübe el altında bulundurulmak şartıyla, sıfırdan itibâren dâimâ yeniden inşa edilebi- lir. Gerçi bu şartın yerine getirilmesi güçtür. Çünkü bu ilmî tecrübeler ve onlardan çıkartılan netîceler öyle bir ilerleme içinde birikmiş bulunmaktadır ki, bunların yekûnunu ihâta etmek imkânsız olmuştur. Hakîkate yaklaşmanın tek yolu ola- rak metodlu bir sûrette tatbîk edilen maddî tecrübe, fizik olayların belirsiz (indéfini) çokluğu içine gömülmekte, böyle- ce de kendi esas hareket noktasını unutmak tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır : yalnızca fizik bir veri olmayan, fakat hem ceset, hem nefis, hem de ruh olan tabiâtının bütünlüğü için- de insan!

yaşayarak, asırdan asıra nakledilen doktrin, dinî amel veyâ ahlâk; bu şekilde nakledilen doktrin veyâ amellerin tamâmı: «Tradition juive: Kabbala; «La Tradition Islamique»: Sünnet veyâ Hadis, de- mektir. Hristiyanlıkta, Havârîler tarafından tesis edilen, ilk cemaatler- den itibâren hristiyan düşünce ve hayâtının tezâhürlerinin tamâmı, mânâsına gelmektedir. (Bk: Petit Robert) Bugün konuşulan dilde, gelenek, görenek, âdet, örf mânâlarına da kullanılmaktadır. Her ne kadar türkçede «an'ane» kelimesi gelenek, örf, töre, âdet mânâların- da kullanılıyorsa da, bu kelimenin kökündeki «nakil» ve «dînî- mânevî» esas mânâsını verebilmek için tercümede **an'ane** kelimesini tercih ettik. Çünkü bu kelime hadis ilminden gelmekte, hadisin nak- lindeki bir nevi senedi, silsileyi belirtmektedir. Böylece kelimenin fransızcasındaki «nakil» ve «dînî-mânevî» mânâyı biraz olsun his- settirmek mümkün olmaktadır. Şemseddin Sâmî'nin «Kamûs-i Fran- sevi»'sinde de **ana'ne** kelimesi ile tercüme edilmiştir.

René Guénon ve yukarıda makalesinin tercümesini verdiğimiz yazar gibi onun takipçileri, «tradition» kelimesini: «özü itibâriyle be- şer tarafından icat edilmeyen, ilk kaynağı ilâhî vahy ve ilham olan, bunların etrâfında örgüleşip nesilden nesile nakl edilen, başta din ve tasavvuf olmak üzere, her nevi ilim ve san'atı içine alan bir mef- hum» mânâsında kullanılmaktadırlar. «Din» kelimesinin lûgat mânâlarından biri de «âdet»tir ki, bu da «tradition» ile tercüme edi- lebilir. (Çev. notu)

Modern ilme : «İnsan nedir?» diye sorunuz. Kendi hudutlarının ne olduğunu bilerek susacak, veyâ cevap verecek olursa, diyecektir ki : insan, bilhassa gelişmiş beyin melekelerine sâhip bir hayvandır. Eğer bu hayvanın menşei soracak olursanız, size sonsuz bir tesâdüfler, rast gelişler ve tesâdüfî hâdiseler zincirinden bahsedecektir. Bu da şu demek olur ki, modern ilme göre, insan varlığının bir mânâsı yoktur.

An'anevî ilme : «İnsan nedir?» diye sorunuz. Size, mecâzî ve sembolik ifâdelerle — Âdem'in yaratılışı hakkındaki Kur'ân-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes hikâyeleriyle — cevap verecektir. Eğer bu mukaddes hikâyelerin, insan hakkında çok derin, aklî târifler içine sığdırılamayacak kadar derin bir görüş ihtivâ ettikleri anlaşılmayacak olursa, insan bunları artık terk edilmiş bir mitoloji olarak telâkkî edecek ve gözden uzak bulundurmağa gayret edecektir. Bu mukaddes hikâyelerden ilk elde ettiğimiz netice şudur : İnsan varlığı, bütün yaratılmışların üstünde bir tek sebebe dayanmakta ve onun yeryüzündeki varlığı bir mânâ taşımaktadır. Bu mânânın — veyâ insan hakkındaki bu görüşün — tecrübi ilme borçlu olduğu hiç bir şey yoktur. Bu görüş tecrübe ve muhâkemeye dayanarak teşekkül ettirilemez. Zîrâ bu görüş, insanı, zaman ve mekân içindeki varlığına nisbetle değil, eğer tâbir câizse, «ebediyete nisbetle» ele almaktadır.

Bütün şekilleri ile an'ane, esas olarak, insan ve menşei hakkındaki bu zaman - dışı telâkkînin hatırlanmasından (souvenir = zikrâ) ibârettir. İster mukaddes âdet ve kânunların nakledilmesi bahis mevzûu olsun, ister bunların mânevî mânâsının insandan insana mümkün mertebe, yânî mürşitlerin anlatmağa müsâadeli oldukları ve müritlerin de bunları kabûle hazır bulundukları nisbette, nakledilmesi bahis mevzûu olsun insan ve menşei hakkındaki bu zamandışı telâkkînin hatırlanmasından ibârettir.

Çok umûmî bir tertip ve zarûrî olarak muhtasar bir ifâde taşıyan bu mülâhazalar esas mevzûumuzu tâyin etmek, bilhassa «an'anevî ilim»den ne anladığımızı belirtmek için lüzumlu idi.

Bu mülâhazalar, aynı zamanda, hemen hemen kırk sene önce bizi Fas'a sevkeden şahsî arayışımızı da ortaya koymuş olmaktadır. O vakitler Karaviyyîn Ulu Câmii'nde yapılan öğretim içinde, islâmî ilimlerin bir çok dalı, Ortaçağ'da kendi zirvelerindeki şekliyle, artık mevcut bulunmuyordu. Daha XIV. asırda İbn Haldun, Fas'ın ilim muhîtindeki bu bir çeşit entellektüel zayıflamadan şikâyet ediyordu. Bu zayıflama, Fransızların Fas'a girmesine kadar, müteâkıp asırlar boyunca, daha da bâriz bir hal almış olacaktı. İlim sâhalarının gittikçe daralışı yalnız bir çöküşün neticesi değildi. Bir yandan Mâlikîlik fıkıh tadrîsâtını tamâmen inhisârına alırken, Eş'arîlik de Yunan felsefesini bertaraf ediyordu. Umûmî bir şekilde denilebilir ki, Mağrib dehâsında her şeyi asl olana ve mutlakâ lüzumlu olana ircâ etmek temâyülü vardır. Meselâ : târih öğretimi, ancak mukaddes târih, İslâm'ın başlangıç devirleri târihi şeklinde, devâm ediyordu. Çünkü, yalnız mukaddes târih, zaman-üstü hakikatleri ifâde ettiği için, öğrenilmeğe lâayık görülüyordu. Astronomi ise, islâmî takvîmî ve ibâdet vakitlerini tesbît etmeğe yarayan hesaplar seviyesine indirilmişti. Bu azalma ve daralmalara rağmen, — ve belki de bunlar sâyesinde — modern üniversite öğretimi muhtelif disiplinlere ayrılmış iken, 1930 senelerinde Karaviyyîn Ulu Câmii'nde tadrîs edilen ilimlerin tamâmı, mükemmel şekilde birleşmiş bir bünye hâlinde kendini gösteriyordu. Karaviyyîn'de bilginin bütün branşları : lisan, mantık, hukuk, ahlâk ve ilâhiyat, bir tek ve aynı gâyeye yönelmiş bulunuyordu; ve aynı şekilde denilebilir ki, bu ilimlerin hepsi, bir tek ve aynı kaynaktan, İslâmiyet'in hem mânevî hem de içtimâî temeli olan Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîf'ten neş'et ediyordu.

Bir tek fiil, bir tek çekim veyâ bir arapça kelime üzerinde saatlerce, günlerce konuşan gramercilerin gösterdikleri gayret insanı hayretler içinde bırakabilirdi. Oysa, ilâhî vahye kap vazîfesi gören ve bundan dolayı da **profan** dillerin kaybettikleri incelik ve derinliği muhâfaza eden bir lisânın, varlıkların en kıymetlisi olarak ihtimam görmesi ve üzerinde titrenilmesi hiç te şaşılacak bir şey değildir.

Aynı şekilde, Hadis mütehassıslarının bir hadîsin isnâdını

tedkikte gösterdikleri dikkat ve ihtimam da insanı şaşırtabilirdi. — Bu hadiscilerin fevkalâde bir hâfızaları vardı — Oysa, bizzat hem fert ve hem de ümmet hayâtının bağlı bulunduğu bu sözlerin sahihlik delillerinin bir altın terâzisiyle ölçülüp tartılması hiç de şaşılacak bir şey değildir.

Fakat başka bir şey vardır ki, mes'eleden habersiz bir müşâhidi haklı olarak şaşırtabilir ve hattâ ürkütebilirdi. O da Ulu Câmi'de yapılan öğretimin umûmiyetle kullandığı, göze çarpacak şekilde akılcı ve her hâl ü kârda açıkça hukukçu (légiste) üslup idi. Hoca ve talebe arasında bir diyalog şeklini alan dersler, bâzan, bir hukûkî münâkaşayı andırırdı. Şeriat bir kânun olduğuna ve ondan neş'et eden hukuk talebelerin ekserîsinin esas çalışma mevzûunu teşkil ettiğine göre, hukuk tefekkürünün bu öğretim içinde pek meşrû bir mevkie sâhip bulunmuş olması da tabîidir. Bununla berâber, kelâm sâhasında, **lev kâne**, **in kâne**, ve **lem yekün**'leriyle², ve bütün leh ve aleyhteki ifâdeleriyle meşrûiyetçi tefekkür, bir akılcılık (rationalisme) yâni alternatiflerden ibâret kalıplaşmış bir düşünce, böylece de mevzûu olan Sonsuz Hakikat'e pek de uygun olmayan şematik bir tefekkür, intibânı verebiliyordu. Maa-mâfih, bu geçici ve satıhta kalan bir akılcılıktı. Zîra, bu metoda göre deliller öne süren **ulemânın** hiçbiri, neticede, modern ilmin yaptığı gibi, beşer aklını her şeyin ölçüsü yapmak iddiâsında değildi. İster felsefî ister sâdece ilmî olsun, modern rasyonalizm ile **fıkıh** arasındaki görüş noktası farkı hulâsa olarak şudur: Fıkıha göre akıl bütün hakikati ihâta edemez; ancak ilâhî vahye açıldığı ölçüde ve ancak kendine göre hakikati ifâde eder. Hem felsefî hem de ilmî rasyonalizme göre, her şey akıl tarafından, ancak ve ancak akıl tarafından izah edilebilmelidir. Her ne kadar bu aklın ne olduğu ve hakikat karşısında niçin onun hemen hemen mutlak bir sûrette bu hakka sâhip bulunduğu mâlum olmamasına rağmen, bu böyledir.

2 «Olsaydı, olsa, olmaz» mânâlarında arapça fiiller. (Çev. notu)

Şuna da işâret edelim ki, Faslı âlimlerin en iyileri nezdinde hukûkî alışkanlık, beşerin fânîliği hakkındaki çok canlı bir şuurla, dolayısıyla dâimî bir ihtiyat payıyla hafifletilmişti. Bu da kendilerine büyük bir îtibar kazandırıyordu. Belki de bu fazîlettir ki onların beşerî çevreleri olan talebeleri üzerinde en büyük tesîri icrâ ediyordu. Bu tesir, hiç de bundan az olmayan bir şekilde, Karaviyyîn'de verilen dersleri dinlemek için gelip, mûtaad talebeleriyle etrâfı çevrili bulunan hocadan saygılı bir mesâfe ile gerilerde oturan, basit halk adamları üzerinde de kendini gösteriyordu.

Umûmî bir tarzda denilebilir ki, öğretimin açık ve cömert vasfı bütün şehir üzerinde bereketli bir tesîre sâhipti. Hoca ve talebe arasındaki münâsebet insânî idi; kâidelere bağlanmamış, fakat karşılıklı îtimat üzerine kurulmuştu. Ekseriyâ, hoca ve talebe yalnız ilim aşkına çalışıyorlardı. Hocaların çoğu pek mütevâzı bir ücret alıyor veyâ hiç almıyordu. Bâzıları ise hocalık meslekleri yanında icrâ ettikleri bâzı zenaatlardan veyâ şehirli zenginlerin hîbeleriyle geçiniyorlardı.

Karaviyyîn'de zaman zaman Tasavvuf'un klâsik eserleri okunuyor ve şerh ediliyordu. Biz de, Gazâlî'nin İhyâ'u Ulûmî'd-Dîn'inin kırâatinde, bizzat hazır bulunmuştuk. Bu eserin, fıkıh ve tasavvuf arasında, yâni zâhir ilmi ile bâtın ilmi arasında, uzlaştırıcı bir rol oynaması Fas târihinde ilk defâ vukû bulmuyordu. Maamâfih, Karaviyyîn Medresesi hocaları, tasavvufla alâkalı her şey karşısında, umûmiyetle çok ihtiyatlı idiler. Bu tutum, Fransız protektorası devrinde, tarikatler ve medrese çevresi arasındaki siyâsî muhâlefetten dolayı, daha da kuvvetlendi. Fransız idâresi de bu muhâlefeti istismar etmeyi iyi bildi. Tasavvuftan neş'et etmiş bu tarikatler tasavvufun aşağı yukarı popöler şeklini temsîl etmekte idiler. Aynı zamanda, siyâsî baskıların hedefi olacak kadar, ehemmiyetli insan topluluklarını bir araya getirmekte idiler. Bu siyâsî baskılar, tarikatlerin çoğunun başında hakîkî mürşitlerin bulunmaması, daha ziyâde tarikat kurucusunun neslinden gelen ve sûretâ baş durumunda olan kimselerin mevcûdiyeti keyfiyetinde bir dayanak noktası

elde ediyorlardı. Halbuki fizik verâset mâneviyâtın garantisi değildir. Dâimâ mevcut olan mürşitler ise, siyâsetin ve büyük topluluk hareketlerinin dışında kalıyorlar ve az sayıda bir mürit halkasıyla çevrili bulunuyorlardı. Az çok gözden ırak bu muhitlerdedir ki hakîkî tasavvuf öğretiliyordu.

Ayrıca, Karaviyyîn medresesinde, tasavvufa mutlaka mün-tesip olmaksızın, fıkıh ilminin dinin bütün buutlarını ihtivâ edemeyeceğini idrâk eden, tasavvufun geçerliliğini kabûl eden âlimler de her zaman mevcut olmuştur. Burada meşhur «Cebrâil Hadîsi»nin³ ortaya koyduğu İslâm, İman ve İhsan arasındaki farkı hatırlamak faydalı olacaktır. Dinin ilk iki buudu, emredilen amelleri ve itikâdî ihtivâ etmektedir. Medrese ilminin sâhası da işte buradadır. Halbuki üçüncü buud, mânevî fazîlet (vertu spirituelle) (İhsan) ise, mükâşefe hayâtı ile alâkalıdır. Hz. Peygamber'in bizzat sözlerine göre ihsan şudur: «Sanki Allâh'ı görüyormuşun gibi ibâdet et; eğer sen O'nu görmüyorsan, O seni görmektedir». Başka bir ifâdeyle: Senin dinin, sen ibâdet fiili esnâsında tamâmen **huzurda bulunduğun** takdirde mükemmeldir. İmdi, sen böyle isen, Allâh'ı görmeyeceksin, fakat O'nun seni görmekte olduğu kat'iyetini elde edeceksin. İşte bu bir kaç kelime bütün bir derûn faaliyetini hü-lâsa etmektedir. Bu derûnî faaliyetin inkişâf etmesi ise, esas itibâriyle, hududsuzdur. Çünkü onun yöneldiği hedef sonsuzdur ve az - çok diyalektik olan bir bilgiyi değil, «kalp ilmi»ni gerektirir.

Gelişi güzel târif edilemeyecek kadar derin ve girift bir

3 Bir gün Cebrâil Hz. Peygamber'e, ashâbıyla sohbet ettiği bir sırada, insan sûretinde gelmiş ve «İslâm nedir?» diye sormuştu. Hz. Peygamber: Allah'tan başka bir tanrı olmadığına, Muhammed'in Allâh'ın resûlü olduğuna şehâdet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan'da oruç tutman ve gücün yettiği takdirde Hacc etmendir, diye cevap vermiştir. Sonra Cebrâil: «İman nedir?» diye sormuş, Hz. Peygamber de: Allâh'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhîret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmandır, cevâbını vermiştir. Bundan sonra Cebrâil: «İhsan nedir?» diye sormuş, Resûlullah da: Allâh'a, sanki O'nu görüyormuşun gibi ibâdet etmendir. Zira, her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görmektedir, diye cevap vermiştir. (Müslim rivâyet etmiştir.) (Çev. notu)

mânevî kâinâtı, eğer câizse, şu ifâdelerle hülâsa edebiliriz : ibâdet fiilinde vücut, nefis ve ruh olarak insanın hazır bulunuşu keyfiyeti bizi, insanda Allâh'ın tecellîsi⁴ (mevcûdiyeti) (la présence de Dieu dans l'homme) keyfiyetine ulaştırır. Bir mânâda bütün tasavvuf **ihlâs** ile inkişâf eder : Allâh'ı görüyormuşcasına ibâdet etmek demek, O'na ihlâsla ibâdet etmek demektir. İmdi bu gayret, bütün beşerî varlığın (Allâh'a) geri dönmesi (conversion) keyfiyetine yâni tövbe'ye⁵ sevkeder. Bu öyle bir geri dönüş (tövbe) dır ki, derûnî görüşte, süje-obje münâsebetini ters çeviren bir inkılâp meydana getirir. Bu değişmeye kadar insan her şeyi kendi «ben»i yâni nefsi gözüyle görür ve her şey nefsin renginden bir şeyleri üzerinde taşıran, bundan böyle insan, kendi «ben»ini onu aşan ve onun hakkında hüküm veren rûhun gözüyle görür olur. Bu da «nefsini bilen Rabb'ini bilir» (men arefe nefseh fekad arefe rabbeh) hadîs-i şerîfindeki mânâ demek olur.

Bütün bunları en sâde bir ifâdeyle belirtmek istersek şunları da söyleyebiliriz : Bilinmektedir ki, İslâmiyet'te mü'min, «Lâ ilâhe illallah» ve «Muhammedü'r-Resûlullah» kelime-i şehâdetleriyle — ki birincisi, bir mânâda ikincisini de ihtivâ etmektedir — neticede kurtuluşa ermiş olmaktadır. Tasavvuf bu kelime-i şehâdete alabileceği bütün mânâyı verir, ve aynı zamanda **şâhidin** (kelime-i şehâdeti söyleyenin) tam ihlaslı (samîmî) olmasını ister. Tasavvufa göre bu şu demek olur ki, neticede her şey mutlak'ın önünde silinmekte, yok olmaktadır. Dünya, mutlak'ın ancak bir aksi ve nefis (ego) (benlik) ise mutlak'ın hem aksi, hem de **hicâbı**, perdesidir. Mutlak'ın aksidir: çünkü, her şey gibi bu da varlığını Allah'tan almaktadır; mutlak'ın perdesidir: çünkü, **Lâ ilâhe illallah** (ilâh yoktur, ancak Allah vardır) ifâdesiyle kelime-i tevhitte belirtilen, ancak Allâh'a mahsus olan mutlaklık, yâni mutlak var olma

4 İslâm akidesine göre : «Allah her yerde **hâzır** ve **nâzırdır**» ve Allah insana şah damarından daha yakındır; Bk. Kur'ân-ı Kerim: 50/16 (Çev. notu)

5 Tövbe, lügatte, rücû' (dönme) ve nedâmet demektir. «Conversion» ise Dönme, devir, değiştirme, tahvil, tebdil ve ihtidâ mânâlarındadır. (Çev. notu)

vasfını nefis, hiç bir delile dayanmaksızın kendine izâfe etmektedir.

Tarikatlerin tasavvufun popüler şeklini temsil ettiğini söylemiştik. Bu, onların içindeki hakikî mânevî hazinelerin mevcûdiyetini reddetmek demek değildir. İbn Atâullah (el-İskenderî)⁶ın **Hikem**'i gibi tasavvufun temel eserleri dervişler arasında okunmuş ve şerh edilmiştir. Zikir toplantılarında bes-teli olarak okunan İbn Fâriz, Şüsterî⁷ ve diğer büyük sûfile-rin şiirleri ise, çok yüksek mânevî hakikatleri dile getirmek-teydiler. Bâzan, basit ve görünüşte câhil kimseler, bu yüksek ve mânevî hakikatleri âlimlerin anladığından daha iyi anlı-yordu. Zîra, kalbin idrâki ile beynin idrâki mukâyese edilemez.

Fas, dâimâ, bir sûfiler diyârı olmuş, VI. ve VII. hicrî asır-larda İspanya'yı terk edip Afrika'ya yerleşen, büyük mürşit-ler kâfilesinin mîrâsını devşirmiştir. Avrupa'nın, Fransız ihti-lâli ve İngiliz «commercialisme»i ile materyalizmin büyük za-ferlerini yaşadığı bir çağda, Fas mükâşefe hayatının yeni bir inkişâfını idrâk etmişti. El-'Arabî ed-Derkavî veyâ el-Harrâk⁸ gibi mürşitler, dâimâ, en saf tasavvufun temsilcileri olmuşlardır.

Karaviyyîn'de, önceleri resmî derslerin bir kenarında ted-rîs edilen an'anevî tabâbet ise, Fransız protektorası tarafından saf dışı edilmişti. Avrupalıların bütün «orta zamanlara âit» ve «eski» ilimleri hor görmeleri, şüphesiz, bu hususta bir şeyler ifâde etmektedir. Maamâfih, bu tabâbet gizli olarak tatbîk edilmeğe devâm etmişti. Günümüzde tamâmen kaybolmuş mu-dur? Eğer kaybolmuşsa, buna teessüf etmeği gerektiren pek

6 Vefâtı; 1309.

7 Ömer ibn Fâriz, Mısırlı, sûfî, şâir; vefâtı: 1235. Ali Şüsterî, Endülüslü, sûfî, şâir; vefâtı: 1269. (Çev. notu)

8 Şeyh el-Arabî ed-Derqavî, XVIII. asrın sonunda ve XIX. asrın başlarında yaşamış, Şâzelî Tarîkatî'nin Derkaviyye kolunun kurucusu olan Faslı bir sûfidir. Muhammed el-Harrâk bu şeyhin mürididir, 1845 senesinde vefât etmiştir. (Çev. notu)

çok sebep vardır. Zîrâ, Arapların Yunanlılardan tevârüs ettikleri ve fakat fevkalâde geliştirdikleri bu ilim, sayısız tecrübelerden başka, modern tabâbetin gıpta edebileceği bir terkîbî görüşü de (une vision de synthèse) ihtivâ ediyordu.

Zâten bu terkip görüşüdür ki, Yunan - Arap tebâbetini İslâm'ın entelektüel kâinâtına bağlayan râbıtayı teşkil ediyordu. Birlik - bütünlük - denge, bunlar islâmî tefekkürün nîrengi noktalarıdır ve husûsen bu denge anlayışı an'anevî tabâbetin esâsıdır. Bu tabâbetin bakış noktasına göre, bütün tabiat ve husûsiyle beşer organizması denge kânûnuyla idâre edilmektedir. Dört unsura benzer dört eses mizaç vardır ki, bunlar hayâtî fonksiyonlarda birbirleriyle lâtif bir şekilde imtizaç ederler. Bu mizaçlar arasındaki her denge bozukluğu bir hastalığı doğurur. Tabîbin sana'tı, aslî dengesini bulmakta bünyeye yardım etmekten ibârettir. Tabiat birbirini tamamlayıcı kuvvetlerle hareket etmektedir; sıcaklığı soğukla ve yaşlığı kurulukla, veyâ genişlemeyi (inbisat) (expansion) büzülme (tekallüs) (contraction) ile, çözülmeyi (inhilâl) (dissolution) pıhtılaşma (tahasür) (coagulation) ile dengeleştirmektedir. Tabib de, insan tabâitinde bu kuvvetlere tekâbül eden şeyleri kullanarak, aynı şekilde hareket edecektir. Eczâ maddeleri (materia medica) umûmiyetle nebâtî maddelerden ve tercihan, aynı zamanda gıdâ olarak kullanılan ve insan vücûdunun kendiliğinden massettiği nebatlardan ibârettir. Bu usullerin çoğu popüler tabâbette de bulunmaktadır.

Mâdem ki an'anevî tebâbetten söz ettik, şimdi de, menşe' itibâriyle İslâm öncesi bir ilim veyâ san'at olan, fakat mânevî sûrette İslâm (kültürü) içine dâhil olan eski kimyâ⁹ ilmini ele alalım. Çok yakın zamanlara kadar Fas'ta tatbîk edilen bu kimyâ ilmi hakkında insanlar, ekseriyâ tamâmiyle yanlış bir kanaat taşımaktadırlar. Yâni kurşun veyâ diğer değersiz mâdenlerin altına tahvîl edilmesi gibi, tamâmen hayalden ibâret, bir gâyeye sâhip hurâfe nevinden bir ameliye tahayyül ederler. Gerçekte,

⁹ Alchimie - Bu kelime ve ilim Ortaçağ'da arapça «al-kîmiya» dan lâtinceye «alchemia» adıyla girmiştir. (Çev. notu)

hakikî kimyâ ilmi çoğu zaman bu «üfürükçü» görünüş altında saklı bulunmaktaydı. Hakikî kimyâ ilmine göre altına tahvîl edilmesi bahis mevzûu olan kurşun veyâ her hangi bir âdi mâden, zulmete ve ibtilâlarının keşmekeşine gömülmüş insan nefisini temsil eden, gâyet yerinde bir sembolder ibârettir. Altın ise insanın aslî tabiatını temsil ediyordu. Ceset bile, insanın bu aslî tabiatında rûhun hayâtıyla asilleşmiş, şekil ve sûret değiştirmiştir. Altın tabîî kuvvetlerin tam dengesine tekâbüle ederken, bir nefis hâlinin imajı olan her âdi mâden «hasta bir altın» gibi telakkî edilmiştir. Bu ifâdelerde, an'anevî tabâbeti tanzîm eden prensipleri de fark etmek mümkündür. Hakikî kimyâ ilmi, bir bakıma, ceset, nefis ve ruhtan yapılmış tam insanın tabâbetidir. Ama, denilebilir ki, neden bambaşka bir sâhanın gerçeklerini ifâde etmek için, acâyip kimyevî usullerin tasvîrine baş vurulmuş, mâdenî semboller kullanılmıştır? Şüphesiz bu, «ateş»le alâkalı zenaatların — mâdenciler, dökme-ciler, mineciler, çiniciler v.s. — mevcûdiyetinden ve bunların usullerinin pek tabîî bir şekilde — veyâ ilâhî takdîr netîcesinde — insan nefsinin pek derûnî hal ve tahavvüllerini ifâde etmeğe elverişli bulunmasından ileri gelmektedir.

Burada şahsî bir mes'eleye işâret etmek istiyoruz: Kimyâ ilmi hakkında bir kitap yazmış ve orada bu san'atın bilhassa mânevî buûdunu sergilemiştik. Bu sâhanın pek tanınmış bir târihçisi, bu kitap hakkında yazdığı bir tenkitte bizi tasdik etmiş, fakat: «Bu kitabın yazarında yalnız bir şeyi, son kimyâcıları sînesinde barındıran Fas şehrinin eski kimyâ ilmindeki rolünden bahsetmemiş olmasını, bir noksan telâkkî ediyoruz» diye ilâve etmişti.

Görülüyor ki, ilim ve san'at ekseriyâ, bir tek ve aynı an'anenin iki ayrı yüzüdür. Husûsen tabâbet hem bir ilim, hem de bir san'attır. Eski kimyâ ilmi «şâhâne bir sanat»¹⁰ (art

10 İslâm dünyasında Eski Kimyâ ilmine «San'at el-Kîmiyâ» (Kimya San'atı), «San'at el-İksîr» ve «el-San'a» (San'at) gibi isimler de verilmiştir. Eski hükümdârlar saraylarında, müneccimler gibi eski kimyâcılar da bulundurulardı. Bk. İslâm Ans.; Eski Kimyâ maddesi. (Çev. notu)

royal) olarak târif edilir. Tasavvufa ise ruhânî bir san'at denilebilir. Diğer taraftan, an'anevî plastik sana'tlar, — mîmârî, heykeltraşlık, mozaik ve benzerleri — pek âşikâr olmamakla berâber, bir çeşit an'anevî ilmi teşkil eden bir mâlûmâtı îcap ettirirler. Beyzî dâiresi ve kemer sütunları ile bir Mağrip kemerinin profilini çizmek için ipli pergeli kullanmayı bilmek, yâhut bir binânın, bir çeşmenin veyâ bir tezyînâtın nisbetlerini tâyin etmek için geometrik bâzı şemaların kullanılışı gibi bu neviden başka bir işlem, pekâlâ bir ilim unsurudur.

Bilhassa şu da pek mânîdardır : Bir an'anevî san'atta yapmayı bilmek, aynı zamanda, bir mes'elenin hem teknik çözümünü hem de estetik çözümünü alâkadar etmektedir. Böylece, birinci misâlimizi ele alacak olursak, bir kemerin profilini çizmeğe yarayan usul, onun hem sağlamlığını hem de zarâfetini alâkadar eder. An'anevî san'atta güzellik ve faydalılık atbaşı gider. An'enenin mükemmellik telâkkisine göre, faydalılık ve güzellik mükemmelliğin birbirinden ayrılmaz iki görünüşüdür : Hadis-i şerîfe göre : «Allah her şeye ihsânı yazmıştır». (İnnallâhe ketebe'l-ihsâne alâ külli şey'in). Burada «ihsan» terimiyle tekrar karşılaşırız. Bu tâbiri, tasavvufi bahislerde mânêvî fazîlet» (vertu spirituelle) veyâ sâdece «fazîlet» (vertu) kelimeleriyle tercüme ediyoruz. Bu terim, aynı zamanda, güzellik ve mükemmellik mânâlarını da taşımaktadır.

San'at ve zenaatta — ana'ne bu iki mesleği birbirinden ayırmaz — öğretim, ekseriyâ, sözsüzdür. Çırac ustanın nasıl yaptığını görür ve onu taklîd eder. Fakat sâdece çalışma usullerinden ibâret değildir. İyi zanaatkâr sabır, disiplin, ihlâs gibi bir takım insânî değerler bütünüyle temâyüz eder. An'anevî mânâda san'atın terbiyevî vasfını hakkıyla takdir etmek mümkün değildir. Biz, Fas zanaatkârları arasında, herhangi bir ilimde, meselâ : fıkıh veyâ tasavvuf ilminde, üstad insanlar ve husûsen mesleklerinin en mütevâzı meşgalelerini mânêvî mükemmelleşmenin (ihsan) bir vâsıtası telâkkî eden insanlar tanımıştık.

Yaratıcı hürriyet olmaksızın san'at san'at olamayacağına göre, bir plastik san'atta, an'anevî anlayış nasıl yaratıcı hürriyetle uzlaşabilir? suâli akla gelebilir. An'ane vâsıtasıyla san'at-

kâr, ahvâle göre, daha doğrusu eserin husûsî gâyesine göre tertip edeceği veyâ intibak ettireceği modeller veyâ tipik şekiller mecmûunu eli altında bulur. San'atkâr intibak ettirirken yaratır, ama bu yaratıcılık bazı kâidelere riâyet eder: Model - şekiller, kendine mahsus gramer ve sentaksı olan bir dilin elemanları gibidir; san'atta ustalık, dilin kâidelerine uyarak, daha doğrusu dilin kaynakları sâyesinde hür bir şekilde kendini ifâde edebilmektir. Eğer ifâde doğru ve eserin gâyesine uygun düşmüş ise, bu ifâde an'anenin ferdî - beşerî olmayan cevherinden husûle gelen bir nevî ilhamla beslenmiş demektir. Nasıl ki Kur'an-ı Kerim'in az veyâ çok şerhi olan İslâmî ilimlerin kökleri Kur'an-ı Kerim'de bulunmakta ise, İslâm rûhunun âşikâr izleri mesâbesinde olan İslâm san'atının tipik şekillerinin kökleri de İslâm'ın rûhunda bulunmaktadır. Ne ki, beşeriyetin bütün büyük mânevî an'aneleri (traditions spirituelles = dinler) gibi, İslâmiyet de beşer tarafından «îcat» edilmemiştir.

T U R N A L A R

Gelişiniz neredendir bilemem,
Yorgunsunuz mola verin turnalar.
Yıllar vardır hasret çeker gülemem,
Şu gönül bahçeme girin turnalar.

En az ben de bülbül gibi yanmışım.
Durun alevimi görün turnalar.
Seçilmez bir halde baharım, kışım
Beni dağa, çöle sorun turnalar.

Benim kader ta ezelden böyledir.
Beni fazla ağlatmayın turnalar.
Şaşkın felek neler neler söyletir.
Bana kara bağlatmayın turnalar.

Uzaktan uzağa bir selâm yeter.
Şu hasreti yere çarpın turnalar.
Yardan ayrı düşmek ölümden beter.
Bana aşk ateşi serpin turnalar.

Refet KÖRÜKLÜ

TÜRKİYE'NİN BATI DÜNYÂSINA MÜTEVECCİH HÂRİCÎ İKTİSÂDÎ SİYÂSETİ

Profesör Dr. Sabahaddin ZAİM

— Geçen sayıdan devâm —

ANKARA ANTLAŞMASI NEDİR?

Ankara antlaşması esas itibâriyle bir **Gümrük Birliği**'ne geçiş antlaşmasıdır. Fakat muhtevâsı itibâriyle uzun vâdede tam bir **iktisâdî bütünleşme** gâyesi güdülmektedir.

Doğrudan doğruya gümrük birliğini ilgilendiren hükümler:

- Gümrük indirimleri,
- Ortak gümrük târifesine uyum,
- Liberasyon ve kota genişletmeleri ile ilgilidir.

Klâsik gümrük birliğini aşıp **mutlak bütünleşmeye** yol açacak **hükümler** :

a) Para ve mâliye siyâsetlerinin yakınlaştırılması ve sonunda birleştirilmesi gâyesi,

b) Genel olarak, dış ticâret ve dış iktisâdî münâsebetler ile ilgili siyâsetlerine entegrasyon gâyesi,

c) Sermâye hareketlerinin kolaylaştırılması gâyesi,

d) Karşılıklı iş edinme ve ikâmetin serbestleştirilmesi gâyesi,

e) Nihâyet, sonunda tam üyelik söz konusu olduğuna göre AET'nin siyâsî çatısı altında **bütünleşme** gâyesi.

Bu şartlarıyla, Ankara antlaşmasında gümrük birliğini aşan **tam bir iktisâdî bütünleşme söz konusudur.** Bu anlaşma aynı zamanda **Türk ekonomisinin gelişme istikâmetini ve modelini tâyin etmektedir.**

Türk ekonomisi uzun vâdede **AET'yi tamamlayan bir ekonomi** şeklini alacaktır. 3 yıl gecikme ile de olsa 1973'de başlayan geçiş dönemi ile Türkiye, Gümrük birliğiyle ilgili vecibelerini yerine getirmeğe başlamıştır. En önemlisi olarak: **Türkiye beş yıllık plânlarla sanâyîleşmek için iç üretim yapısını değiştirirken, bir taraftan da AET'ye karşı vecibelerini yerine getirmek durumundadır.**

AET'nin Türk sanâyîini nasıl bir yapıya götüreceği husûsu daha 1963'de belli olmuştur: Bu, iktisattaki **«mukâyeseli üstünlükler»** ilkesi istikâmetinde belirlenecektir. Hâlbuki bu **mukâyeseli üstünlük** prensibine dayanacak iktisâdî gelişmenin sağlanmasının mümkün olmayacağına Japonya misâli en güzel örnektir.

Hazırlık Devresi :

1964'de başlayıp 1969'da bitmesi gereken 5 yıllık hazırlık devresi 1973'e kadar sürdü. Bu devrede AET, Türkiye'ye tek taraflı avantajlar sağlamış, Türkiye henüz bir tâviz vermemiştir. Bu devre ile Türkiye'nin geçiş dönemindeki vecibelerine hazır hâle gelmesi gâyesi güdülmüştür. Hâlbuki Türkiye ekonomisindeki gelişmeler AET entegrasyonunu sağlayacak yönde olmamış, sanâyîde yatırımlar ithâl ikâmesi prensibine dayalı olarak gelişmiştir. 1. ve 2. 5 yıllık plânlarda AET ile entegrasyon dikkate alınmamıştır. Esâsen Türkiye büyüklüğünde ve yapısında bir ekonomi için katı bir **mukâyeseli üstünlükler** prensibini sanâyîleşme stratejisi olarak benimsemesi beklene mezdi.

Hazırlık devresinde Türkiye AET'den şu tâvizleri almıştır:

1. Bâzi ihraç mallarımıza kıtalar dâhilinde indirimler tanıdı,
2. 174 Milyon \$ kredi sağlandı.
3. İşçi gönderilmesinde bâzi kolaylıklar yapıldı.

Hazırlık devresinde sağlanan tek taraflı kolaylıklara rağmen Hazırlık devresi sonunda dış ticâret yapısı, Türkiye'nin lehine olmaktan ziyâde AET lehine gelişmiştir.

1964 - 1973 arasında Türkiye'nin toplam ihrâcâtında AET'nin payı % 38'den % 39,2'ye (6 ülke için) yükselmiştir. (% 1,2 artış). Hâlbuki aynı devrede Türkiye'nin ithâlâtı içinde AET'nin payı % 28,5'dan % 41,8'e (% 12,3 artış) yükselmiştir.

Geçiş Devresi :

1973'de başlayan geçiş devresiyle 1970'te imzâlanan Katma Protokol çerçevesinde Türkiye AET'ye tâvizler verme devresine girmiştir. Bu tâvizlerle;

- hem gümrük birliğine geçiş başlamış,
- hem de ekonomi politikalarının birleştirilmesi yönünde tedbirler getirilmiştir.

Gümrük birliği istikâmetinde : Türkiye

- Gümrük indirimleri
- Orta gümrük târifesine uyum,
- AET için kota genişletmesi ve liberasyon oranının artırılması hususlarını tadrîcen yerine getirecektir.

AET ise bâzı istisnâları dışında, Türk sanâyî ürünleri için gümrükleri kaldıracak, mâlî yardımda bulunacak ve Türk işçilerinin AET içinde serbest dolaşma imkânlarını 1976 - 86 arasında tamamlayacaktı.

Katma Protokol yanında **Tamamlayıcı Protokol** ile de dokuzların tamâmı gümrük birliğinin kapsamı içine alınmıştır. 1.1.1973'te 6'lar için mer'iyete giren Katma Protokol'den sonra 1.1.1974'de de **Tamamlayıcı Protokol** mer'iyete girmiştir.

Gerek Ankara Antlaşması'nda, gerek daha sonra imzâlanan geçiş devresi sonunda, son devrenin başlayacağı, belirtilmişse de gerçekte geçiş devresi'nin kendisi son devre'dir. Çünkü Türkiye geçiş devresi ile ilgili bütün vecibeleri yerine getirdiğinde artık tam entegrasyon tamamlanmış olacaktır ve geçiş devresi sonunda herhangi bir karar söz konusu değildir. Zâhirde geçiş döneminin, gerçekte ise bizâtihi son devrenin Türkiye aleyhinde getirdiği dengesizlikleri biraz daha yakından incelemekte fayda vardır :

1) Müşterek Pazar'ın getirdiği teklifler içinde **ithâlat miktar tahditlerinin kaldırılması ve gümrük duvarlarının indirilmesi** kabûl edilirse, körpe sanâyîmiz, dışarının köklü ve güçlü sanâyîine karşı bir nevî haksız rekâbete mâruz kalmış olacaktır.

Bu genel endişeye karşı Ortak Pazar'a girme fikrini savunanlar ve Ortak Pazar ülkelerine göre Türk sanâyîi için **22 yıllık koruma** imkânı tanınmıştır. Kademe kademe devreler kabûl edilmiştir. Binâenaleyh Türkiye 1973'ten itibaren ancak 22 sene sonra tam üye olacaktır. O bakımdan ancak 22 yıl sonra dış ticârette miktar tahditleri ve gümrük resimleri tamâmen kaldırılacaktır. O devre esnâsında Türk sanâyîi güçlenebilir. Ayrıca protokolde bir takım koruma hükümleri yer almıştır.

Hâlbuki Katma Protokole göre, bu 22 yıllık devre içinde sanâyîimizin korunacağı iddiâsının gerçeklere uymadığı görülmür. Şöyle ki; Rekâbete dayanacağı umulan sanâyî mâmullerimiz için gümrük hadlerinin düşürülmesi ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması 12 yılda gerçekleştirilecektir. Yâni rekâbete hazır olan sanâyî 12 yıl sonra 1985'de tamâmen gümrük himâyesinden ve tedbirlerinden muaf tutulacak, yâni korunmayacak; dış rekâbete açık tutulacaktır. Fakat henüz rekâbet gücü gelişmemiş olan sanâyî dalları ise 22 yıllık bir koruma devresine tâbî tutulacaktır. Ancak teferruat kısımlar çok önemlidir. Bu 22 yıllık listeye girecek mallar **1967 yılı ithâlâtımızın % 49'unu** geçemeyecektir. «22 yıllık listeye ancak bir kısım mallarımız konacak, yâni rekâbete hazır olmayan sanâyîlerimiz 22 yıl süre ile gümrük himâyesine ve miktar tahditlerine tâbî olacak, fakat, bu mallarımızın miktârı, ithâlâtımızın artışı esâsına göre, 1967 yılı baz olmak üzere onun % 49'unu geçemeyecektir.» Tetkik edersek 1968 yılı ithâlâtımızın sâdece 84 - 85 - 86 ve 89 fasıl numaralı kalemlerinde meselâ **makine parçaları, cihazlar, kazanlar, taşıt araç ve parçaları** ile ilgili gümrük tahdit ve kısıtlamalarının kalkışı ithâlâtımızın % 48'ini dolduruyor. **Başka sanâyî kolları için pay kalmıyor.** Yâni sâdece küçük bir sanâyî grûbu 1968 yılı ithâlâtımızın % 48'ini doldurmaktadır. Onun dışındaki sanâyîi 22 yıllık süre içinde himâye imkânı yoktur. Meselâ: Korunmayacak sanâyî arasında önde gelenler şunlardır : **Pet-Kim - Petrol Kimya Sa-**

nâyii, Kâğıt Selüloz Sanâyii, Metâl ürünleri, bütün Mâdenî Eşyâ Sanâyii, Kauçuk Sanâyii, Çimento Sanâyii, Seramik Sanâyii, Mensûcat Sanâyii, bütünüyle Tarım Gıda Sanâyii, Deri - Kösele Sanâyii, Dokuma Sanâyii. Bu zikredilenlerle diğer küçük sanâyii dalları bu 22 yıllık korumanın dışında kalmaktadır. Böylece teorik olarak sanâyiimizin rekâbete hazır olmayanlarını 22 yıllık devre içinde koruma fikri, fiilen imkânsız bırakılmaktadır. En önemli sanâyî kollarını 1973'den itibaren tediye 12 yıllık devre içinde tamâmen gümrükten ve kotalardan kurtarıp, AET'nin rekâbetine açmak gerekecektir.

Gümrük târifelerinin belirli fasıllarını bütünüyle 22 yıllık listeye almak imkânsız olunca, aslâ rekâbet şansı görülmeyen veya önümüzdeki 20 - 25 yılda imâlâtına geçilmeyeceği düşünülen kalemler 12 yıllık listeye sokulmuştur. Bunun mânâsı, bâzı sanâyî kollarımızı kurmaktan veya geliştirmekten bilmecebûriye vazgeçmek demektir. Fakat 22 yıllık listenin şumûlû çok dar olduğundan, korunması mutlaka gereken veya yakın gelecekte kurulması gerekli bulunan pek çok sanâyî ürününü, yapılan müzâkerelerde 22 yıllık listeye sokmak mümkün olmamıştır. Ayrıca Müsterek Pazar ülkeleri bununla da iktifâ etmeyerek, bunun dışında 8 yıllık bir liste daha hazırlanmasını, yâni bâzı sanâyî kollarımızı 8 yıl içinde tamâmen gümrük resminden ve miktar tahditlerinden kurtaracak şekilde bir entegrasyona geçilmesini istemişlerdir. Hâlbuki Yunanistan için böyle bir teklîfin sözünü dahî etmemişlerdir.

2. Protokole ayrıca korunma hükümleri de koyulmuştur. Fakat bu korunma hükümleri sâdece Müsterek Pazar ülkelerinin kendi üyelerine tanımış olduğu bâzı haklardır. Yâni konjonktürel iktisâdî dalgalanmalara karşı kendi ekonomilerini korumak için bâzı tedbirler almak hakkını üyeler kısa devrede birbirine tanımaktadır.

Bu hükümler esâsen Roma antlaşmasının 108., 109., 226. maddelerinde ve Atina Antlaşmasının 60., 68. maddelerinde kabûl edilmiştir. Fakat bir madde şarta bağlıdır, «Bu tip koruma tedbiri alacağımız malların oranı, sanâyî dallarının Türk ithâlâtı içindeki payı dikkate alınır, bunun % 10'unu geçemez. Yâni ancak ithâlâtın % 10'u kadar mal için bu koru-

ma tedbîrini alabiliriz.» Kaldı ki, tatbîkatta bu koruma tedbîrini almak o kadar kolay değildir. Bu da gösteriyor ki, Türkiye'nin geçiş dönemine girdikten sonra bâzı sanâyiini korumak için tedbirler alması mümkündür lâfı, bir defâ % 10 ile kısıtlanmıştır; % 10'a dâhil olan tekliflerimizin de **Müşterek Pazar İcrâ Komitesince kabûl edilmesi** son derece güçtür. Çünkü esas hâkim üyeler dahî bir kararı kolay çıkartamıyorlar. Kaldı ki, biz Türkiye olarak **Müşterek Pazar'ın idâresinde** söz sâhibi de değiliz. Yâni Türkiye **Müşterek Pazar'a** geçiş devresinde idâreye dâhil olmuyor. 22 yıl süreyle sâdece tâbî üye durumunda bulunup, karar organlarında bulunmayacağız.

3. Üçüncü bir nokta olarak döviz gelirleri köklü tedbirlerle arttırılmadan **ithâlâtın libere edilmesi** bizi hâlen çıkmaza sokmuştur. Şöyle ki; 1970'de Türkiye ithâlâtının AID yardımlarıyla berâber ancak % 25'i liberasyonda idi. Geçiş devresinde % 30 liberasyon kabûl edildi. Liberasyon oranı bilâhare 1973'de % 35'e ve 1976'da % 40'a yükseltildi. Hâlbuki, Yunanistan **Müşterek Pazar'ın** geçiş devresine girdiği zaman ithâlâtındaki liberasyon nisbeti % 90 civârında olup, o seviyede-yken girmiştir. **Liberasyonun çoğalmasıyla, nazariyatta dileyen dilediği malları tahditler olmadan getirebilecektir. Döviz imkânlarımız artmazsa liberasyon çoğaltmak, nazarı kalacaktır. Çünkü döviz imkânları yetmeyince, Merkez Bankası bunları gerçekleştirme imkânı bulamayacaktır. Herkese bu haklar belki verilecek, ama hiç kimse bu hakkı sağlayamayacaktır. Türkiye, döviz imkânları kıt olduğundan Müşterek Pazar'a başvurup onlardan bir takım istisnâî kararlar almak durumunda kalacaktır. Bu durum ekonomiyi büsbütün çıkmaza sokacaktır. Binâenaleyh, liberasyonun arttırılması, miktar tahditlerinin kaldırılması husûsundaki teklifler Türk ekonomisini çıkmaza sokmuştur. Nitekim 1953 yıllarında da aynı hâdise olmuştur. Türkiye'nin 1950 - 1953 yılları arasında döviz imkânları genişlemişti, dış yardımlar artmıştı. Liberasyon sistemi uygulayınca dövizlerimiz tükenmişti. Ondan sonra da Merkez Bankası bütün imkânlarımızı kısıtlamak zorunda kalmıştı. Ortak Pazar'a girişimiz bize ayrıca döviz imkânları sağlamadığından ithâlâtımızda liberasyonu uygulamamız hâlinde, ihrâcâtımızı arttırıp da döviz imkânı sağlayamazsak ekonomimiz yeniden çıkmaza gire-**

bilecektir. Nitekim bugün mâruz kaldığımız döviz buhrânında, Ortak Pazar liberasyon oranlarındaki artışların direk ve dolaylı tesirleri küçümsenemez. Hâlbuki, iktisâdî yapı bakımından bilindiği gibi, miktar tahditleri sanâyîin himâyesinde gümrük miktârından çok daha önemlidir. Yâni gümrük himâyesine nazaran miktar tahditleri çok daha önemli bir himâye şeklidir. Geçiş şartlarında bunlar sür'atle kaldırılacaktır.

Konu son derece nâziktir. Merkez Bankasının transferlerinin 1,5 yıl geciktiği, liberasyon transferlerinin zaman zaman durduğu bir ekonomi için **tam liberasyonla ilgili 15 - 20 yılın takvimini peşinen vermiş olmak** basîretle bağdaşan bir politika olmamıştır. Bu tehlikeye, yazarın 1970 yılındaki bir makâlesinde temâs edilmiştir. (Bkz. Ortak Pazar ve Türkiye OGYİTO dergisi sayı : 3 - 1970).

4. Dördüncü nokta **ortak târifeye uymak** zarûretidir. Ortak Pazar ülkeleri ortak dış gümrük târifeleri tesbit ediyorlar. Türkiye, dış ticâretinde umûmiyetle zirâî mallar ihrâç eden ve sanâyî malları da ithâl eden bir ülkedir. Gümrük nisbetleri bakımından menfaatlerimiz sanâyî ülkelere nazaran ters düşüyor. Bu durum dikkate alınarak Yunanistan'a bir veto hakkı tanınmıştır. Yâni, Yunanistan, Atina Antlaşmasına bağlı, 10 numaralı protokolde **Yunanistan'ın ihrâcâtı için hayâtî** önemli olduğu belirtilen **tütün, kuru üzüm, zeytin, reçine ve te-rebentine âit dış gümrük târifelerinin aşağı ve yukarı had-lerde tütünde % 10, diğerlerinde % 20'den fazla oranda değış-tirilmesi** veyâ bu mallar için üçüncü ülkelere düşük fâizli kota tatbîk edilmek istenmesi hâlinde, yâni Yunanistan'ın ihrâç ettiği mallar için başka üçüncü ülkelere daha düşük târifeli gümrük sistemi uygulanmak istenirse, Yunanistan'ın muvâfakatinin alınması şarttır, maddesi konulmuştur ve Yunanistan'a veto hakkı verilmiştir. **Türkiye'ye böyle bir hak tanınmamıştır.**

Böyle bir durum karşısında, **Ortak Pazar ülkeleri, istedikleri anda Türkiye için hayâtî önem taşıyan tarım mahsûllerinin dış gümrükleriyle oynayarak, Türkiye'nin belirli avantajlarını umûmiyetle ve zamanla ortadan kaldırabilirler.** Nitekim, 1973' den bu yana tatbîkat böyle olmuştur. Özetlersek AET ülkeleri

Türkiye'ye tarım mahsûlleri husûsunda, Yunanistan'a tanındıkları hakları tanımamışlardır. Kaldı ki, zâten Ortak Pazar ülkeleri, müşterek tarım politikasına Türkiye'nin katılmasını prensip olarak kabûl etmiyorlar. Ortak Pazar'ın işleyişini tatbîkatta şöyle ifâde edebiliriz: Karşılıklı mal alış verişimizde gümrükleri kaldıralım, miktar tahditlerini kaldıralım. Türkiye umûmiyetle zırâî mahsûlleri satıyor, sanâyî mamûlleri alıyor. Ortak Pazar ülkeleri ise: «Zirâî mahsûllerde Ortak Pazar'ı uygulamayalım, sâdece sanâyî mâmûllerinde uygulayalım» demektedir. Dahası da var: «Sanâyî mâmûllerinde de mensûcat sanâyî mâmûlleri girmesin, onun dışındaki mâmûller girsin» demektedirler. İşçilerin çalışmasına gelince, bu da Ortak Pazar'a girmesin diyorlar.

5. Katma Protokole göre, **Türkiye'nin üçüncü ülkeler için özel bir takım târifeler tatbîk etmesi de imkân dâhilinde bulunmayacaktır.** Meselâ, bölgesel işbirliği dâhilinde, İran, Türkiye ve Pakistan arasında iktisâdî, kültürel işbirliği yapılmıştır. Müşterek Ticâret Odaları kurulmuş ve müşterek yatırım projeleri hazırlanmıştır. Meselâ, diyelim ki, Pakistan'ın bir Jüt Sanâyîi veyâhut kâğıt basma ünitesi kuruluyor. Biz de bu yatırıma iştirâk ediyoruz. Yatırımına ortak olduğumuz banknot fabrikasının kâğıtlarını ithâl edeceğimiz zaman, ithâlâtta gümrük almak zorunda kalacağız. Çünkü, Ortak Pazar'a göre bu üçüncü ülkedir. Biz onlara muâfiyet tanımayacağız. Şâyet tanırsak, aynısını AET'ye tanıyacağımız gibi, AET'nin preferans marjı da saklı tutulacaktır. Hâlbuki AET, 3. ülkelerle Türkiye'ye danışmadan dilediği anlaşmayı yapmakta serbesttir. Böyle bir durum karşısında biz, kendi ortak olduğumuz fabrikanın ithâlâtından gümrük almak durumuna girince, tabîî Pakistan da bu noktadan sonra Türkiye'den yapacağı ithâlâtta bize tanıdığı öncelikten vazgeçecektir. Böylece bizim bu üç ülke ile yapmakta olduğumuz iktisâdî ve kültürel gelişme, âkim kalacaktır. Nitekim RCD'nin iktisâdî yönü 1973'den beri gelişmemiştir.

6. Ortak Pazar ülkelerinden ithâlâtımızın % 97'sini, bu ülkelere ihrâcâtımızın da — tuzlu balık, küspe, zeytinyağı bile sanâyî ürünü sayılmak şartıyla — sâdece % 8,5'unu sanâyî

ürünleri teşkil etmektedir. Pazarlar bulma konusu şimdiden Türk sanâyicisinin büyük eksiği ve ciddi problemi olarak ortada durmaktadır. Bulunacak pazarlar içinde ithâlâtlarının sâdece % 10'u sanâyî ürünü olan AET ülkelerinin yeri sonda kalır. Sanâyileşen Türkiye Orta Doğu'da, Asya'da, Afrika'da ve diğer üçüncü dünyâ ülkelerinde dış pazarlar bulmak zorundadır.

Hâlbuki Ortak Pazar, bize üçüncü ülkelerde özel kota tanımadığı takdirde, bu imkânlar tamâmen ortadan kalkacaktır. Bu sebeple, Ortak Pazar'ın ortak gümrük târifesine uyma konusunda, Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı — KİBİ gibi — menfaatlerini koruyacak nisbette özel bir târife uygulama yetkisinin korunması şarttır. Hâlbuki katma protokolde Türkiye'ye bu imkânlar tanınmamıştır.

7. Geçiş döneminde girilen taahhütlere nazaran sağlanan tâvizler hafif kalacaktır. Meselâ ortaklık konseyi, 3 yıllık raporunda, hazırlık devresi sonunda yâni geçiş dönemi başında Türkiye'nin AET'ye yönelen ihrâcâtının yaklaşık olarak % 85'inin sıfır veya düşük bir târifeden veyahut tercihli ihraç kolaylıklarından faydalanmakta olduğu belirtiliyordu. Demek oluyor ki, Türkiye'nin geçiş döneminde beklediği tâvizler, üstleneceği yükümlerin karşılığını teşkil edebilecek ağırlıkta değildir. Geçiş döneminde sağlayabileceğimiz tâviz, AET'ye olan ihrâcâtımızda âzamî % 10 - 15 oranında ek ihrâcat kolaylığı sağlamaktan ibâret olacaktır. Bu artış ciddi bir gelir fazlalığı da sağlamayacaktır. Ortak Pazar'la aramızdaki beş yıllık in-tikâl devresinde önceleri % 45'ini, sonraları % 85'ini ihtiva eden ihraç ürünlerimizle ilgili avantaj ve kolaylıklar tanınmasına ve buna mukâbil bizim zâhirde hiçbir mukâbil mükellefiyet yüklenmeyişimize rağmen dış ticâret dengesi aleyhimize gelişmiştir. 1964 - 69 arasında AET'ye ihrâcâtımız sâdece % 19,5 oranında artmıştır. Buna mukâbil aynı devrede ihrâcat hacmimiz, diğer serbest dövizli ülkelere karşı % 35,5; A.B.D.'ne % 25, Doğu blokuna karşı % 147 oranında artmıştır. Son yılda ise durum daha da bozulmuş ve AET'ye olan ihrâcâtımız % 7,1 azalırken, ithâlâtımız % 18,5 artmıştır. Buna rağmen Altıların, 22 yıla kadar uzayacak olan geçiş dönemi sona ermeden, Türkiye'yi ortak pazarın mevcut olan tarım anlaşması içine dâhil etmeye hiç niyetleri yoktur.

AET ülkeleri, Türkiye'nin Ortak Pazar'dan asıl umduğu **tarım ürünleri** konusunu genel bir çözüme bağlamak yerine, her yıl yapılacak müzâkerelerle 1 yıllık bâzı avantajlar sağlanması şekline bağlamışlardır.

8. AET ülkeleri sanâyî sâhasında dahî, kuvvetli olduğumuz branşlarda Ortak Pazar'a yanaşmamıştır. Meselâ, **mensûcat sanâyîi** mâmûllerimize karşı gümrük ve miktar kısıtlamalarını kaldıramayacaklarını beyân etmişlerdir. Hâlbuki, Türkiye için AET'ye ihrâç edilebilecek sanâyî dalları arasında dokuma sanâyîinin yeri çok önemlidir. Zîrâ, Ortak Pazar'ın dokuma sanâyîi komitesi AET ile rekâbet edebilecek durumda olduğu için Türkiye'ye tâviz verilmemesini ileri sürmüştür. Bu da, gösteriyor ki, AET ancak rekâbet endişesi duymayacak kadar kuvvetli olduğu iş kollarında Türkiye ile Ortak Pazar uygulama temâyülündedir. Bu tutum AET'nin samîmiyetsizliğinin de delilidir. **Çünkü bir yandan 22 yıllık geçiş devresinde sanâyîimizin rekâbet gücü kazanabileceğini ileri sürerken, diğer yandan hâlen rekâbet gücü olan sanâyîimizi Ortak Pazar'a sokmamaktadır.** Binâenaleyh, bir taraftan **liberal politika fikrini Ortak Pazar'ın sembolü yapmak istiyorlar; öbür yandan da kendi sanâyîlerinin zarar görmesi ihtimâli olan konularda, Ortak Pazar'dan vazgeçiyorlar.** Orda himâyeci noktaya yöneliyorlar. Bu durum da Ortak Pazar'ın belirli bir iktisâdî prensibi savunan sistemden ziyâde, tamâmen Avrupa ülkelerinin iktisâdî menfaatlerini korumak amacını taşıyan bir teşkilât olduğunu gösteriyor. Bu sebeple tamâmen pratik hareket ediyorlar. Bütün ülkelerle kendi menfaatlerine göre çeşitli mallar, ham madde ve mâmuller bakımından anlaşmalar yapıyorlar. **Türkiye'yi ise belirli bir statü içine sokarak, esas kendi menfaatlerimize yarayan mallarda korumak imkânından bizi mahrûm ediyorlar.** Buna mukâbil İsrail ile yapılan anlaşmada, Ortak Pazar'a üye olmadığı hâlde İsrail'in bâzı sanâyî malları için % 40 nisbetinde avantaj tanıyor, buna mukâbil ancak % 15 tâviz istiyorlar. Böylece İsrail'le çok avantajlı bir ticâret anlaşması yapıyorlar. Biz ise üye olduğumuz hâlde bu avantajları bize tanımaktan kaçınıyorlar.

9) Ortak Pazar'dan fayda umduğumuz bir önemli sâha

işçilerimize AET'de eşit çalışma imkânları tanınması idi. Hâlbuki AET buna da yanaşmamıştır. Katma Protokol'e göre, bize ancak diğer üçüncü ülkelere tanıdıkları hakları vermektedirler. O da sosyal sigortalardan yararlanma gibi haklardır. Hâlbuki bu haklar AET dışı olan Avusturya gibi ülkelerle yapılan anlaşmalarda da kabûl edilmiş hususlardır. AET ülkeleri, hattâ bugüne kadar, protokol hükümlerini dahî yerine getirmemişlerdir.

Yerlilerle ücret denkliği, ilk mukâvele ücretinin dolmasından sonra coğrafî ve meslekî seyyâliyet, sendika haklarından yararlanma gibi mevzûlar bugün yabancı işçi çalıştıran bütün ülkelerde kabûl edilmiş şeylerdir. Bizim için gâye, işçilerimizin haklarını, AET ülkeleri işçilerinkilerle aynı hukûkî metinlere bağlayabilmektedir. Meselâ : AET işçileri için 9.11.1968 gün ve 1612/68 sayılı topluluk tüzüğü uygulanmaktadır. Türk işçilerine de bu tüzük hükümlerinin uygulanması hâlinde işçilerimiz Ortak Pazar'da eşit şartlarla iş bulma imkânına kavuşurlar. Maalesef, AET ülkeleri katma protokolde bu talebimizi de reddetmişlerdir. Gerçi bizimle aynı statüde bulunan Yunan işçileri de bu tüzük hükümleri dışında tutulmaktadır. Fakat, Yunanlıların işgücü yönünden Ortak Pazar ülkelerine karşı tutumu, bizimkinden farklıdır. 1960'dan beri Yunanistan'dan her yıl ortalama 100.000 işgücü ihrâc edilmektedir. Bu miktar her yıl yeni doğan nüfusun % 18'ine yükseldiği için, Yunanistan işgücünün dışarıya açık hızını azaltmak temâyülünü benimsemiş, bu sebeple AET ile olan müzâkerelerinde, bu konu üzerinde fazla durmamış, işgücünün dışarda istihdâmını câzip kılacak şartları hazırlamak husûsuna fazla bir önem atfetmemiştir.

Hâlbuki, ülkemizin işgücü ve istihdam şartları farklı bir durumdadır. 1985 yılına âit tahminlerde de istihdam imkânlarımız işgücünün altında görülmektedir. Ayrıca işçilerimizin sağladığı döviz miktârı; dış yardımları dahî aşan bir artış gösterdiğinden, gerek dış ödemeler, gerek istihdam imkânı yönünden dışarıya işgücü akımı ve dolayısıyla işçilerimizin dışardaki istihdam şartları Türkiye yönünden büyük bir önem kazanmaktadır.

Geçiş dönemi protokolünde AET ülkelerindeki emek talep-

lerinin karşılıklı olarak bildirilmesi sistemine ülkemizin de katılmasını, Türk-İş ile İş ve İşçi Bulma Kurumu'muzun da dâhil edilmesini sağlamak mümkün olmamıştır.

10. Kredi alınması mes'elesi :

Türkiye'nin AET'den istediği kredi talebi de geçiş dönemi protokolünde reddedilmiştir. AET ancak 175 milyonluk tekliflerini 200 milyona çıkarabileceklerini beyân etmişlerdir. Bu miktar nüfûsa oranlanırsa, Yunanistan'a açılan kredilere nazaran yarıyariya daha azdır.

Edinilen bilgilere göre müzâkerelerde Türkiye tarafı geçiş dönemine girme konusunda siyâsî bakımdan fazla kararlı ve an-gaje olmuş durumda gözükmemiş olsaydı, sağlanacak avantaj-ların arttırılması mümkün olurdu.

11. Netîce olarak; bütün bu izâhat gösteriyor ki, Ortak Pazar'la işbirliği iktisâdî gerçeklere dayanmak zorundadır. Protokol şartları incelendiğinde bunların iktisâdî gelişmemiz yönünden müsbet olmayıp, bilâkis zararlı sonuçlar vereceği görülmektedir. Bu mahzurlar, geçiş döneminde tedricen orta-ya çıkacaktır.

VI. NETİCE :

Özetlersek, Türkiye ile AET arasındaki münâsebetler 1970'den beri düzgün gitmemiş ve daha önemlisi Türkiye'nin aleyhinde gelişmiştir.

Bunun sebebi şudur :

1. Geçiş devresini düzenleyen Katma Protokol'un şartları Türkiye için çok kötü hazırlanmıştır *. Türkiye aleyhine önemli dengesizlikler vardır : Şöyle ki;

a) Türkiye'nin AET'den hazırlık devresinde aldığı tâvizlerin zaman içinde önemi tamâmen kaybolmakta, buna mukâ-

* Bu makalenin yazarı, 1970'de katma protokol müzâkereleri devâm ederken çıkan bir yazısında bu şartların Türkiye yönünden zararlı yönlerini dile getirmiştir.

Aradan 8 yıl geçtikten sonra artık bu Katma Protokol'ün Türkiye için işleyemez olduğu görülmüştür.

bil Türkiye'nin AET'ye verdiği tâvizler, Türkiye açısından önemini giderek arttırmaktadır.

aa) Misâl, gümrük vergilerindeki indirimler ve ithâlât-taki liberasyon genişletmesidir.

ab) AET Türkiye'ye sağladığı gümrük avantajlarını pek çok ülkeye daha tanımış ve tanımakta olduğundan, **Türkiye için ortaklık anlaşmalarının getireceği bir avantaj** olmaktan çıkmaktadır. Esâsen AET'nin gelişen ülkelerden gümrüklü olarak yapmakta olduğu sınıî ürün ithâlâtındaki gümrük vergileri yok denecek kadar azdır, Türkiye açısından ise fedâkârlık oranı giderek artmaktadır.

İthâlâtımızın ağırlığını meydana getiren 12 yıllık listeye dâhil olan mallar için hâlen 1.1.1973 ve 1.1.1976'dan itibaren geçerli olmak üzere % 10 ve % 10 olmak üzere toplam % 20'lik gümrük indirimi yapılmıştır. 1.1.1978'den itibaren de her yıl % 10'luk indirim ile 1.1.1985'e kadar gümrükler sifıra indirilmiş olacaktır. 22 yıllık listedeki mallara da eskiden yapılan % 5 + % 5'e ek olarak 1979'da % 5 indirimle, **% 15 oranında** indirim uygulanacaktır. Ortak gümrük târifesine uyumda DBYP döneminde başlayacak ve biri 1977 diğeri 1980'de olmak üzere mevcut târifemizle OGT arasındaki fark % 40 oranında azaltılmış olacaktır.

İthâlât teminatları da 12 yıllık liste için 1978, 1979, 1980 ve 1981 yıllarında yapılacak % 10'arlık dört indirimle **% 40 oranında azaltılacaktır.**

22 yıllık liste için 1979'da % 5'lik bir indirim daha yapılacaktır.

Gümrük vergileri ve ithâlât teminatları ile ilgili bu vecibelerimiz yanında katma protokol'ün 22. maddesine göre Konsolide Liberasyon listesi 1981 yılı başında % 5 daha arttırılarak tüm konsolidasyon oranı **% 45'e ulaştırılacaktır.** Bu oran 1986'da % 60'a, 1991'de % 80'e ve 1995'te % 100'e ulaşacaktır.

Ayrıca Katma Protokol'ün 25. maddesi gereğince, AET için açılacak kontenjan kotaları da 1978'de % 10 ve 1980'de tekrar % 10 oranında arttırılmak zorundadır.

Hâlbuki, geçiş dönemi sırasında yapılan uygulamalarda bilhassa 1976 yılı başında gümrük indirimleri ve konsolide liberasyon listesi arttırımında çok ciddi güçlüklerle karşılaşıl-mıştır *.

Türkiye geçiş dönemi içinde sâdece gümrükler açısından de-ğil, liberasyon listesinin genişletilmesi, AET için kotaların art-tırılması, AET sermâyesine Türkiye'de eşit şartlar ile çalışma durumunun sağlanması gibi, «marjinal değişmelerde büyük sapmalara yol açabilecek» tâvizler de vermiş bulunmaktadır.

Türkiye gibi sanâyileşmenin dönemecinde bulunan bir ülke için böyle bir açılma yüksek bir makro mâliyettir. Tür-kiye'nin katlandığı bu yüksek mâliyetle karşılık AET, dünya-nın pek çok ülkesine tanıdığı hakları Türkiye'ye vermekle, herhangi bir fedakârlıkta bulunmuş olmamaktadır.

2. Geçiş devresi hükümlerinde Türkiye aleyhine ortaya çıkan diğer bir önemli dengesizlik şudur : Türkiye'nin verdiği tâvizler ve AET'ye sağladığı avantajlar :

- kesin bir takvime bağlanmıştır.
- otomatik olarak Türkiye tarafından mer'iyete konma durumu vardır.

- miktar olarak târif ve rakamlarla tesbît edilmiştir.

Gümrük indirim ve oranları ve zamanları, ihtivâ ettikleri mal cinsleri, liberasyon ve kota arttırmılarındaki oran ve mik-tarlar kesindir, açıklık vardır.

Buna karşılık AET'nin vermeyi taahhüt ettiği tâvizler ke-sin ve açık değildirler, sürüncemede bırakılabilir mâhiyettedir.

Meselâ :

- Türk işçilerine tanınacak haklar,
- Zirâî mahsûllerimiz ile ilgili kontenjan ve gümrük in-dirimleri,
- sağlanacak dış finansman imkânları (krediler)

bunların başlıcalarıdır. Bunların Türkiye lehine işler duruma getirilmesinde kesinlik ve açıklık yoktur. Miktarları ve muh-

* Bkz. : D.P.T. DBYKP. AET Raporu, 1976 Ağustos, Shf. 4.

tevâları kolaylıkla tartışma konusu yapılabilir. Siyâsî, hukûkî ve idârî yönden işbirlikleri, Brüksel veyâ AET üyesi ülkelerin hükûmetlerince rahatlıkla değiştirilebilir veyâ sürüncemede bırakılabilir :

Nitekim 1973 - 78 arasında, Türkiye vecibelerini yerine getirirken (gümrük indirimleri), AET yukarda belirtilen her üç husustaki vecibelerini yerine getirmemiş, çeşitli sebeplerle sürüncemede bırakmış veyâ red etmiştir.

- işçilerimiz için gerekli avantajlar sağlanmamış,
- Tarım mahsûllerimize gerekli nisbî avantajlar sağlanmamış,

— lüzumlu krediler, verilmemiştir.

Bütün bunlara rağmen :

- Geçiş dönemi şartları AET ile sürtüşmelerin tek sebebi değildir.

Türkiye ile AET münâsebetlerinde bünyevî bir dengesizlik ve Türkiye aleyhinde bir durum vardır. Kısaca AET işbirliği Türkiye'nin sanâyileşme hedefi ile kâbil-i telif değildir.

Türkiye'nin iktisâdî gelişme ve sanâyileşme hedefi ile AET üyeliği kâbil-i telif değildir :

1. Ankara Antlaşması ve protokollerinin doğrultusunda Türkiye'nin hâlen içinde bulunduğu geçiş dönemi şartları, Türkiye için çok katı bir **bağlayıcılık**, getirmektedir. Bu entegrasyonunu tamamlamağa çalışan Türk sanâyiinin gelişme ve yatırım hızı kesilir ve dışa bağımlılığı devâm eder. Hattâ mevcutlar dahî tutunamazsa dışa bağımlılık artar.

Türkiye 900 milyar TL. na yaklaşan millî gelir % 7 civârındaki yıllık büyüme hızı, 45 milyonluk nüfusu ile sanâyileşme stratejisinde «**değişik üretim alanlarına yayılan, yatırım ve ara malları da üreten bir ülke olma**» potansiyeline sâhiptir. Türkiye sâdece hafif sanâyî dallarında sıkışıp kalmış, katma değeri düşük, teknoloji geliştiremeyen kısır imâlât sanâyî dalları içinde bırakılamaz. Türkiye'nin dengeli ve yaygın sanâyileşme stratejisi doğrultusunda ilerlemesini zarûrî kılan şu temel unsurlar vardır :

1. Orta - Doğu ve İslâm dünyâsındaki siyâsî, askerî ve iktisâdî denge şartlarının arzettiği devamlı hüviyet.

2. 1980'lerde 50 milyonu aşacak nüfûsa istihdam imkânları hazırlama zarûreti.

3. Millî gelir ve büyüme hızında ulaşmış olduğu seviyeler.

— asgari bâzı îmalât dallarında teknoloji geliştirme zarûreti,

— bâzı îmalât sanâyî dallarının, dinamik ve sürükleyici özelliklerinden yararlanma,

— İslâm ülkeleri ve KİBİ içinde işbirliğini geliştirme ve yeni dengeler kurma zarûreti gibi unsurlar. Türkiye'nin yaygın ve dengeli bir sanâyîleşme siyâseti gütmesini zarûrî kılmaktadır.

Bu tabloyu AET'ye geçiş dönemi şartları ile karşılaştırdığımız zaman tutarsızlık açıkça görülür. «Türkiye fiilen içinde bulunduğu ve ileride de bulunmak zorunda olduğu üretim yapısını mevcut ortaklık münâsebetleri içinde geliştiremez.»

Hakikaten hem katma protokol şartlarının çok dengesiz düzenlenmiş olması, hem de AET'nin protokol şartlarını dahî yerine getirmeyişi karşısında Türkiye'de özel ve kamu kesiminden şiddetli reaksiyonlar başlamıştır.

Meselâ; Çalışma Bakanlığının 1977 Şubat'ında hazırladığı AET raporunda, rapor aynen şöyle sonuçlanmaktadır :

1) 20 Aralık 1976 târihli 2/76 sayılı AET Konsey kararı, 15/61 sayılı tüzük (Topluluk üyeleri arasında serbest dolaşımın ilk kademesini düzenleyen tüzük) hükümlerine uyarlı bir şekilde yeniden düzenlenmesi husûsundaki önerimiz kabul edilmediği,

2) ve Katma Protokol'un 37. mad. (Türk işçilerine AET ülkelerinde açık olan işlere tâlip olma hakkı verilmesi) ve 39. mad. (Yurt dışında çalışan işçilerimizin sosyal güvenliklerinin teminat altına alınması) içinde yukarıda belirtilen yetersizlikler önerilerimiz uyarınca giderilmediği takdirde,

3) Türk işgücünün Topluluk içinde serbest dolaşımı ile ilgili Topluluğun vecîbesi yerine getirilmemiş olacağından,

4) AET'nin Türkiye'ye yüklediği vecibelerin de uygun olan kalemlerinde ve giderek ağırlaşan ölçülerde misillemeye gidilmesi,

5) bunlarla da istenen elde edilmediği takdirde, hâlen toplulukta çalışan mevcut işgücünün ikili anlaşmalarla korunmasına ağırlık verilerek,

6) Sanâyî, ticâret, tarım, mâlî konularda da yapılacak toplu bir değerlendirmenin olumsuz sonuç vermesi hâlinde,

7) AET ilişkilerinin kesilmesi yoluna gidilmelidir*.

Sanâyî Bakanlığı da AET ile ilgili olarak hazırladığı 24 Şubat 1977 raporda katma protokolde bâzı değişiklik talepleri ileri sürmektedir :

A) Liberasyon İle İlgili Tâdil Teklifi :

1. AET'ye konsolide edilecek maddeler AET'nin istihşâl rakamlarına göre ve 22 yıl sonunda % 100 nisbetine varacak şekilde Türk Kalkınma Plânlarında tedricen îlân edilmelidir.

İlk safhada Kalkınma Plânında serbest bırakılacak malları tesbît edilmelidir.

Müteâkip Kalkınma Plânında ise, serbest bırakılan maddelerde her yıl % 20'lik dilimler hâlinde ve 5 müsâvî taksitte sıfıra inecek şekilde gümrük tenzîlâtı yapılmalıdır.

2. Serbest bırakılacak sanâyîler îlân edilmeden önce dâhilde alınacak tedbirlerle bunlar âzamî şekilde desteklenmelidir. Bu tedbirler, ucuz hammadde ve enerji, vergi ıslâhı, uzun vâdeli ve düşük finansman masraflı kredi v.s. gibi mâliyet girdilerinin en ucuz şekilde temin edilmesidir.

3. Serbest bırakılan kalemler, îcâbında Kalkınma Plânları ile revize edilebilmelidirler.

* DPT. Türk işgücünün AET içinde Serbest Dolaşımıyla ilgili mes'eleleri, Şubat 1977 : shf. 8.

B) AET Kontenjanları İle İlgili Tâdil Teklifi :

1. Türkiye AET lehine kontenjanlar açacaktır.
2. Açılacak kontenjanlar katma protokolün 25. maddesinde belirtilen vâdelerde ve nisbetlerde yapılacak, ancak kontenjanların kompozisyonunun ithâl gereklerine göre Türkiye tarafından tesbît edilerek, Kalkınma Plânlarında 5'er yıllık devreler hâlinde ilân edilecektir.
3. Kalkınma Plânlarında ilân edilen kontenjanlar icâbında revize edilecektir.

C. Gümrük İndirimleri :

Bu hususta Türk sanâyiine rekâbet gücü kazandıracak dâhilî tedbirler dışında katma protokolün gümrük tenzîlâtı ile ilgili 10. 11. 12. maddelerinin şu şekilde değiştirilmesi teklîf edilmiştir :

1. Türkiye 22 yıllık bir vâde sonunda ve aşağıda belirtilen şekilde AET ile gümrük birliğini gerçekleştirecektir.
2. Türkiye dış rekâbete açacağı malları kalkınma plânlarında ilân ederek AET'yi libere etmelidir. Müteâkip plân döneminde ise libere edilen kalemler % 20'lik indirimler hâlinde 5 eşit taksitte ve plân dönemi sonunda sıfır olacak şekilde tatbîk edilmelidir. Bu şekilde 4 plân devresi sonunda sınâî malların gümrükleri sıfıra inecektir.
3. Kalkınma plânlarında ilân edilen kalemler icâbında Türkiye tarafından revize edilebilecektir.

D) Ortak Gümrük Târîfesine Uyum ve Üçüncü Memleketlerle Münâsebetler Hakkında İleri Sürülen Tâdil Teklifleri :

1. Katma protokolün (20 - 19/4) maddeleri tamâmen kaldırılarak, Türkiye'nin AET dışındaki memleketlerle iktisâdî münâsebetlerini ve ihrâcâtını geliştirici gümrük tâvizleri esâsına göre anlaşmalar yapabilme imkânı sağlanmalıdır. OGT'ye

uyum, ancak AET'ye gümrük tenzilatı tatbik edilmiş maddelere şamil olmalıdır. (K.P. Md. 17 - 18 - 19) *

VII. NETİCENİN ÖZETİ :

1. Hâlen mer'iyette olan ve AET'de Türkiye'nin geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokol Türkiye'nin tüm menfaatlerine sanâyileşme, iktisâdî gelişme, ve kalkınma hedeflerine aykırı düşmektedir.

2. Katma Protokol'ün tamâmen ve yeni baştan düzenlenmesi lâzımdır.

3. AET ile esnek bir bağlantı modeli geliştirilmelidir.

4. AET ile ilgili hükümler beş yıllık plânlarla ilgili olacak şekilde düzenlenmeli ve Türkiye yönünden revize edilebilmelidir.

5. Üçüncü ülkelerle münâsebetlerde Türkiye serbest olmalıdır.

6. Bu şartlar AET tarafından kabûl edilmezse, AET ile İmtiyazlı Ticâret Anlaşması yapılması cihetine gidilmelidir.

Ankara Anlaşması, AET ile münâsebetlerin bu kabil bir İmtiyazlı Ticâret anlaşması ile yeni bir rejime bağlanmasına müsâittir.

AET İsrail ve Yugoslavya ile münâsebetlerini İmtiyazlı Ticâret Anlaşmaları ile düzenlemiştir.

Türkiye AET ile olan münâsebetlerini düzenlemeğe çalışırken, bunu Türkiye'nin iktisâdî hayatını yönlendiren tek alternatif gibi görmemek zorundadır. Böyle davrandığı ve düşündüğü takdirde, AET kudretini verdiği avantajla şartları aleyhimize âzamî ölçüde zorlayacaktır. Türkiye AET'yi dengelemek zorundadır. Bunun için çok yönlü iktisâdî münâsebetleri geliştirmesi gerekir. Türkiye doğusunu ve güneyini; Asya'yı ve Afrika'yı çok ihmâl etmiştir. Türkiye, yüzünü bu istikâmetlere de çevirmesini bilmelidir.

* Sanâyî ve Teknoloji Bakanlığı, Milletlerarası İşletme Dâiresi Başkanlığı «Türkiye - AET Ortaklığı Karşısında Sanâyî Sektörü» 24 Şubat 1977.

BİR MEKTUP MÜNASEBETİYLE

Kâzım YETİŞ

Türkiye'nin bugünkü mes'elelerine doğru bir teşhis koyabilmek için, en azından, bir birbuçuk asır öncesinden günümüze kadar geçen zamânı iyi tanımak, hâdiseleri iyi değerlendirmek gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu bir taraftan toprağını, bir taraftan da ahlâkıyla, imâniyle, faziletiyle, mânevîyâtiyle bir bütünlük arzeden değerlerini kaybetmiştir. Târihi ve içtimâî açıdan tedkiki zarûrî olan bu hususları incelemek durumunda ve mevkiinde değiliz. Biz, burada, hemen hemen bir asır evvel Paris'den gönderilmiş ve **Vakit Gazetesi**'nde neşredilmiş bir mektûbun üzerinde durarak, kültür târihimiz bakımından tedkiki lüzumlu bâzı hususlar üzerine araştırmacıların dikkatini çekmek istiyoruz.

Matbûat bilhassa gazete ve dergiler cemiyetin kalbi, nabızı ve aynasıdır. Bizde gazeteciliğin başlamasından — ki bu yıkılışın sür'atlendiği bir devreye rastlar — millî mücâdeleye hattâ bugüne kadar gelen devreye âit gazete ve dergi koleksiyonları tedkik edilmeden yakın târimiz hakkında isâbetli neticelere varmak mümkün değildir. Hâlbuki bilhassa yakın târihi bilmenin sayısız faydaları vardır. Belki o zaman târihi tekerrürden kurtarabiliriz.

Garb'ın karşısında mağlûb olan Osmanlı Devleti siyâsî, idârî, iktisâdî, içtimâî, edebî, askerî gibi tasnifler altında toplayabileceğimiz birçok yönlerden kendileri için yeni olan dün-

yâ ile temâsa geçmiştir. Fakat hemen söylemek yerinde olur ki «garplılaşıma» olarak tâbir edilen bu temas, belli, ciddi ve ilmi bir yakınlaşmadan çok uzakta idi. Ne, nasıl, niçin alınacak bilinmiyordu. Aslında hareket noktası ve ismi bile sakattı. Öyle ya Garb'ın ilmini, tekniğini, metodunu alabilirdik; bu garplılaşmak demek değildi. Bizim garplı olmamıza ne imkân ne de lüzûm vardı. Biz müslüman Türk'dük öyle kalmalıydık. Bu şahsiyetimiz, Garb'ın ilmini, tekniğini, metodunu almamıza mâni değildi. Fakat biz bunların tam tersini yaptık. Kendimizi inkârla yola çıkıp medeniyetin hastalıklarına dört elle sarıldık. Neticesi ise mâlûm!...

Bahsettiğimiz ve altında imzâ bulunmayan mektup, o günlerdeki Fransa matbûatının hastalıklarını dile getirirken «garp-lılaşma» sevdâsına, avrupalı hayranlığının bir neticesi olarak Fransa'da hiçbir okuldan mezûn olamamış mâcerâperest insanları nasıl kabûl ettiğimizi ve onlara ne gibi vazifeler verdiğimizizi; buna karşılık onların Fransız gazetelerine aleyhimize nasıl yazı yazdıklarını ifâde eder.

Bugün hâlâ Batı hayranlığı, «Avrupa görmüş insan» terkîbinin altında yatmaktadır. Diğer taraftan zaman zaman şehirlerimizin imârî, muhtelif idârî ve içtimâî konulardaki reformlar maâlesef yine batılılara yaptırılmıştır. Neticede de kültür hayatımız açısından tâmiri güç yaralar açılmıştır. İstanbul'un imârî nâmına târihî perspektifinin yok edilmesi bu yaralardan sâdece biridir.

Bu cümleden olarak, mektûbun da temâs ettiği gibi, Tanzimat döneminde Avrupa'dan bilhassa Fransa'dan gelen hemen hemen herkese kapılarımızı ardına kadar açmış ve hattâ onları «mürebîbî» gibi çocuk terbiyesinde son derece müessir ve önemli konularda âile yuvamıza, harîm-i ismetimize kadar sokmuşuz. Hâlbuki bunların büyük bir kısmının belirli bir şahsiyeti olmadığı gibi çoğu da cemiyetin «ahlâksız» damgasını vurduğu tiplerdir. Böyleleri bu vasıflarıyla romanlarımıza bile konu olmuşlardır. Aşk-ı Memnû'da Adnan Bey kızı Nihâl'e bir mürebîbî arar. Fakat Mlle de Courton'u buluncaya kadar kimler gelip gitmez: «Nihâl henüz dört yaşında idi: Adnan Bey bir mürebîbiyeye lüzûm gördü. Çocuklarına mürebîbiye arayanlara ilk kabûl ettirilmek istenilen mahlûklardan, o henüz

Fransa'dan geldiklerini iddiâ eden, ancak bir, nihâyet iki yerden ziyâde bulunmuş olduklarını itirâf etmeyen, râhibelerin yetimhânelerinde yâhut terzi çıraklığında nâkıs öğrenilmiş fransızcalarını sahte bir tellâffuzun süslerine boğmağa çalışan kızlardan takım takım gelmişlerdi. Adnan Bey'in müşkülpeşendliğine galebe çalabilecek bir tânesine tesâdüf olunamadı. Bâzan ikinci günü bir bahâne ile izin verilmeğe lüzûm görülenlerden nihâyet iki ay oturmalarına tahammül edilebilenlerine kadar bunların her çeşidinden iki sene bir geçit resmi yapıldı. Bugün Alman olduğunu iddia ederken, ertesi gün Sofya yahudilerinden olduğu anlaşılan, geldiği zaman bir İtalyan kocadan dul kalmış görünerek, bir hafta sonra hiç tehhül etmediğini ağzından kaçırarak kadar yalancılıkta hâtırası sağlam olmayan bu mürebbîlerden o kadar korkmuştu ki, Adnan Bey kızı için başka çâreler düşünmeğe başlamıştı.

Bir tesâdüf — İstanbul'da mürebbiyeler için ancak tesâdüfe itimât olunabilir — Adnan Bey'e o bulunmayan şeyi buldurdu : Mlle de Courton¹.

Diğer taraftan Hüseyin Rahmi, müstakilen bu konuyu işleyen roman yazmış ve ismini de «Mürebbiye» koymuştur. San'at-kâr romanının kahramanı Anjel'i şöyle tanıtır : «Mürebbiyeleri kadınlıkları itibâriyle ihtirâma mürebbî-i etfâl olmaları hay-siyetiyle şükrâna medyûnuz. Fakat nâm-ı zâtına nisbet edilen bu hikâyemizdeki mürebbiye matmazel «Anjel» yalnız ismen mürebbiye; binâenaleyh ne ihtirâma ne de şükrâna değeri olan bir sefiledir. Paris'de âgûş-ı süfehâdan başka mekteb-i terbiye «histoires grivoises» denilen âsâr-ı bî-edebânenen gayrı tahsil görmemiş iken İstanbul'da her nasılsa nâmuskâr bir âilenin gafletinden bi'l-istifâde oraya kendini mürebbiyelik kabûl ettirmiştir»². O nâmuskâr âilenin Anjel'in elinde ne hâle düştüğünü söylemeye lüzum hissetmiyoruz.

Daha sonraları o devrelerin son dilimine yetişmiş olan Muhterem Sâmîha Ayverdi Hanımefendi mürebbiyelerin Türk âilesinde açtığı yarayı şöyle dile getirecektir : «Mürebbiye, evin

1 H.Z. Uşaklıgil, Aşk-ı Memnû, Sabah Matbaası, 1341, İstanbul, s. 71 - 72.

2 H.R. Gürpınar, Mürebbiye, 2. baskı, Kütüphâne-i Hilmi, 1927, İstanbul, s. 6.

içinde kimsenin anlamadığı bir dille okutup yazdirdığı çocukla ne yapar, ne söyleşir kimse bilmezdi. Bilinmesi lâzım olan bir şey varsa, onun her yaptığının her işlediğinin aynı hikmet oluşu idi. İşte bu yüzden de çocuk altı yaşına geldiği hâlde «ezan okunuyor» diyeceği yerde «imam bağılıyor» dedi. Henüz büyük babası, konağında cemaatle namaz kıldığı, kendi babası cuma namazlarını kaçırmadığı hâlde mürebbiye'nin şâheseri olan bu insana mukaddesâtı bir yüz karası imiş gibi silinmek, bertaraf edilmek zevki aşılandı.

Fakat çocuk, bu darbeyi sâde îmânına yemedi. Din, merkezden muhîte açılan iç içe halkaların hepsini birden kucakladığı için ilk kastedilen o oldu ise de, milliyeti, an'anesi, bağları, hâtıraları hülâsa tek mil kıymetleri teker teker kurşun sıkılan hedefler arasında kolay kolay devrilip gitti»³.

Mürebbiye olarak harîm-i ismetimize aldığımız bu tipler yanında, mekteplerde hocalık vazîfesi, gazete muharrirliği gibi çeşitli sâhalarda çalıştırdığımız erkek tipler de vardır. Mektupta bahis konusu olanlar da bunlardır. «Merkûmlar ale'l-ekser Fransız mekteplerinde ikmâl-i tahsîl edemeyerek tard olunan gürûhdandırlar. Kimi bir müddet başka işlerle meşgûl olduktan sonra ellerine bir demir kalem alarak Dersaâdet'e gitmişlerdir. Ve Dersaâdet mekteplerinde edebiyat hocalığı veya hut gazete hânelerinde muharrirlik ve Galata Borsası'nda simsarlık gibi birer hizmetle kifâf-ı nefislerini temîn ettikten sonra kusûr-ı vakitlerini Paris gazetelerine mektublar tasnîyle imrâr etmektedirler.»

Memleketimizde misâfir olarak büyük ikramlara nâil olan bu gibi kimselerin gerek Türk mekteplerinde gerekse azınlık mekteplerinde genç dimağlara verecekleri, mürebbiyelerin vermiş olduklarından pek farklı olmadığını kestirmek zor olmasa gerek. Ayrıca hâlâ bugün Garp efkâr-ı umûmiyesinde mevcûd olan Türk düşmanlığının, papazların ektiği tohumların bu tip insanların yazıları ile beslenerek geliştiğini söyleyebiliriz. Mektup sâhibi bunların isimlerini bize vermiyor. Yalnız istenildiğinde böylelerini tesbît etmek mümkündür.

3 Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, 2. baskı, 1971, İstanbul, s. 127 - 128.

Mektûbun ele aldığı mes'elelerden biri de, o devrede Fransa'daki ahlâk bozucu matbûatın⁴ yanında, edebiyât-ı tabîiyye dolayısıyla Emile Zola hakkındaki fikirleridir. Emile Zola ve edebî mesleği hakkında, bizdeki münâkaşalardan üç - dört sene evvel yazılmış ve neşredilmiş olan mektupta «edebiyât-ı tabîiyye» nâmiyle bir nev'-i edebiyat zuhûr edip kâl ve kaleme gelmeyen birtakım fuhşîyyât tedvîn ve tahrîr edilerek hikâyât-ı fuhşîyye kitapları tab' ve neşrolunmaktadır. Hattâ Emile Zola nâmında bir hikâye-nüvisin «Nana» denilen hikâye-i fuhşîyyesi, Almanca'ya terceme ile tab' olunmuş ise de Almanya diyârında intişârı bu kerre asâletlü Prens Bismark tarafından men' edilmiştir» denmektedir. Bu münâkaşalara, bizdeki Emile Zola hayranlığına, ekolün Türkiye'deki temsilcilerine burada girecek değiliz⁵. Yalnız Ahmed Midhat Efendi'nin bu yolda gerçek bir eser göstermek maksadıyla kaleme aldığı «Müşâhedat» romanının başındaki «Kârîin ile Hasbihâl»den şu bendi almadan geçemeyeceğiz :

«...» tabîî denilen romanların müşâhedât-ı yevmiyyeye muvâfakat ve mutâbakatı o kadar tamam olması lâzım gelir ki, hâvî olacağı vekâyî katiyyen sahih olmayıp muhayyel ise de vekâyî-i mezkûrenin yegân yegân müşâhedât-ı âdiyye-i yevmiyye ile tamâmen mutâbakatı derecesinde akla ve ihtimâle karîb olması lüzûmu anlaşıyor. Yâni bu tabîî romanlar öyle bir zamânın sırf hayâl üzerine mebnî ve cinler, perîler, sihirler, tılsımlarla memlû romanlarına müşâbih olmak şöyle dursun şövalye romanları âşıkâne romanlar, sefihâne romanlar dinî ve târihî ve fennî romanlar ve politik romanlar ve filozofik romanlardan bin türlü nâmlarla bin sınıfa ayrılan romanlara kat'an benzemeyerek cemîyyât-ı âdiyye-i mütemeddinesinin ahlâl-ı hakîkiyyesi ve vukûât-ı sahihası neden ibâret ise romanların da ondan ibâret bulunması icâb eder.

4 Maalesef cemiyetimiz bu hastalıktan da kurtulamamış, hattâ bugün dahî kurtulmak için herhangi bir faâliyetle bulunmamaktadır.

5 Geniş bir Emile Zola bibliyografyası için bk. Doç. Dr. İnci Enginün - Dr. Zeynep Kerman, Türkçede Emile Zola tercümeleri ve Emile Zola hakkında yazılar bibliyografyası (1885 - 1973), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi T.D. ve E. Dergisi, cilt : XXII, 1974 - 1976, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1977, İstanbul, s. 243 - 265.

Acaba Emile Zola ve rüfekâsının romanları bu icâba, bu iktizâyâ tamâmiyle mutâbık mıdır?

Burada dahî Madame Emil de Jirerdin ile meşhur Larousse'un bir ifâde-i müsterekesini der-hâtır edeceğiz. Bu ifâdeye göre «hakikat» kelimesinden müştak birçok sigaları kendilerine isim ve ünvan ittihâz edenler bile eserlerini mübâlâgat hattâ ekâzib ile doldurmaya kadar varıp o yolda şan kazanmaya gayret mecbûriyetinde bulunurlar.

Hükmü hepimiz üzerinde cârî olduğu gibi, hepimizden ziyâde Emile Zola rüfekâsı üzerinde, cârî olan bir söz!

Bu zamânın tabîî romancılarına bakılacak olursa dünyâda ve bâhusus dünyânın Fransa denilen kısmında ve hele Fransa'nın Paris denilen yerinde fezâil-i beşeriyeden hiçbir eser kalmamış olmak lâzım gelir. Meşgûliyet-i umûmiyye fuhuşdan ibâret olarak emrâz-ı şehvâniyye ağrâz-ı siyâsiyyeye karışıp kâbiliyet-i cinâiyye dahî bunların rengini kızartmakla Paris'in dünyâ yüzünden vücûdu kaldırılması ehem ve elzem bir şehir olması lâzım gelir. O Paris'in ki Emile Zola ve rüfekâsı orada kokotlardan ve bunlara perestiş erbâbından ve bir de akşama yiyeceği olmadığı hâlde yine tenbellikten vazgeçmeyerek her nereden gelirse gelsin velevki karısının, kızının, hemşiresinin iffeti bahâsına hâsıl olsun bir şişe şarap ve konyak veyâ raki ile o günlük taam intizârında bulunan erbâb-ı sefâletden başka hemen kimseyi görmezler. Herbiri envâr-ı medeniyetin başlıca mişkâtı olan bunca müessesât-ı ilmiyye ve sanâiyye ile onların erbâbını ve fezâil-i insâniyye ile tezyin değil belki kendi vücudları fezâil-i beşeriyeyi tezyin eden bunca eâzım-ı şuarâ ve efâzıl-ı ahlâkiyyûnu atar geçerler»⁶.

İhtivâ ettiği fikirler bakımından ehemmiyetli bir vesîka olduğuna inandığımız mektûbun bu konularda çalışanlara da yardımcı olacağını ümit ederiz.

6 Ahmed Midhat, Müşâhedât (Kâriin ile Hasbihâl), 1308, İstanbul, s. 3 - 4.

Ahmed Midhat Efendi'nin bu satırları, bizde, bilhassa son senelerde realizm uğruna köy romanı diye yazılan ve köy gerçeği olarak yutturulmaya çalışılan romanların durumunu da tesbit etmesi bakımından mânidardır. Muhakkak ki kötülüklerin yanında iyilikler de vardır ve gerçek her ikisini berâber gösterebilmektir.

PARİS'den MEKTÛB

13 Teşrin-i sâni 1882

Fransa'da ahvâl ânân fânan kesb-i ehemmiyet etmektedir. Binâenaleyh gazete-i mütebereler için Paris'de bir muhbir tedârik olunmaması pek büyük bir noksandır. İşbu noksânın min-gayr-i haddin ikmâline müsâraat lâzime-i hamîyyet addolunup işbu mektûbun ve bundan sonraki muharrerât-ı âcizânemin dercine râğbet buyurulacağını ümîd eder ve bu arızamda ale'l-ekser Fransa matbûatıyla onların Dersââdet'de bulunan muhbirlerinden bahsetmek isterim.

Bu kerre mütâlaa-güzârımız olan Temps ve République Française ve Siecle ve Constitutionnel gazetelerinde Devlet-i Aliyye'nin ahvâl-i dâhiliyyesine dâir hilâf-ı vâki' birtakım mütâlaât manzûr-ı nazar-ı esefimiz olmuştur. Mütâlaât-ı mezkûrenin bâzısı Dersââdet'den mektûb ve bâzısı bend-i mahsûs şeklinde rû-nümâ ve erbâb-ı âgrâzın ilkaâtı eseri idüğü bedihî ve rûşenâdır. Mezkûr makâlât mahz-ı türrehât olduğundan redd ve cerhine kıyâm Fransa'dan li-sebebin mine'l-esbâb ya tard ve ib'âd olunmuş veyâhut firâr etmiş olan birtakım şikeste-kalem muhbirlerin kendilerine ve yazdıklarına ehemmiyet vermek demek olduğundan bu misillülerin muharrerât-ı sahîfesini nazar-ı ihtimâma almamak evlâ ise de mücerred erbâb-ı hamîyyet ve istikâmete malûmât ve ashâb-ı âgrâza ders ve ibret olmak üzere ol bâbda teşrih-i hakikat-ı hâle ibtidâr ederim. Malûmdur ki Fransa'da matbûât-ı mevkûte ve yevmiyeye bir illet-i müdhişe âriz olarak bir vakitdenberi sûtûnları müğâyir-i edeb ve irfân ve menâfi-i adl u kânûn bend ve makâlelerle meşhûndur. Elyevm matbûât-ı merkûmenin lisân-ı tecâvüzkârânesi bir râddeye varmışdır ki Fransa'nın gerek evliyâ-yı umûru ve gerek her mülk ve diyârda mukaddes olan mehâsin-i âdâb ve mekârim-i ahlâk bile lisân-ı tarîz ve tezyîfine dûğardır. Bu husûsda gerek Hükûmet-i Cumhûriyye'nin icrââtı ve gerek erbâb-ı kalemin makâlâtı umûr-ı ammenin böyle bir reh-nâr-ı refteye sülûkuna sebep olmuştur. Bir mülkün bünyân-ı rasînü'l-erkân-ı iktidâr ve şevketi mekârim-i ahlâk ve diyânet ve ahkâm-ı kânûna itâat ve adâletden müretteb olduğu ve hattâ

İngiltere’de ve Amerika-yı Şimâlî Cumhûriyeti’nde ahâlî icrâ-yı diyânete kemâliyle riâyet ve mekârim-i ahlâk ile ittisafa bezl-i makderet ve ahkâm-ı kânûna inkıyâd ve itâat ettikleri vesâir usûl-i mülkiye ve milliyeleri dahî buna nakis bulunduğu hâlde Fransa’da bu misillü husûsât-ı mühimme hedef-i tîr-i tezyifât-dır. Hattâ mahâkim huzûrunda kasem-i billâh (Allah adıyla yemin) usûlü ilgâ ve onun yerine nâmûs nâmına icrâ-yı kasem edilmesi gibi bir bid’at icrâ olunmuştur.

Mekteblerden dahî Hak Taâlâ’nın ismi ihrâc edilmiştir. Edebiyât-ı tabîiyye nâmiyle bir nev-i edebiyat zuhûr edip kâl ve kaleme gelmeyen birtakım fuhşiyât tedvîn ve tahrîr edilerek hikâyât-ı fuhşiyeye kitapları tab’ ve neşrolunmaktadır. Hattâ Emile Zola nâmında bir hikâye-nüvisin «Nana» denilen hikâye-i fuhşiyyesi Almanca’ya terceme ile tab’ olunmuş ise de Almanya diyârında intişârı bu kerre asaletlû Prens Bismark tarafından men’ edilmiştir. Bâhnâme tarzında gazeteler zuhûr edip fesâd-ı ahlâk eseri olmak üzre bunlara rağbet-i nâs izdiyâd bulmakla o misillü matbûât-ı fuhşiyenin men’-i intişârı içün taraf-ı hükûmetden bâzı tedâbîr-i zecriyye ittihaz olunmuştur. Fransa’da hâl bu merkezde dâir ve tabakât-ı mütemeddine-i ahâlîde fesâd-ı ahlâk mesel-i sâir olmakla matbûât-ı yevmiyye ve mevkûtesinden sâlifü’z-zikr gazetelerin hakk-ı Saltanat-ı Seniyye’de türrehât ve envâ’-ı tecâvüzât derc ve îlân etmeleri bâis-i teaccüb olur mu?

Ale’l-umûm matbûâtın min-ciheti muhsenâtı mazarratından eفزûn ve min-ciheti dahî mazarrâtı muhsenâtından birûn olmakla bunların fevâid ve muhsenâtı tezyîd ve takviye ve mahâzîr ve mazarrâtını ref’ ve izâle hey’et-i hükûmetin himmeti ve ahâlinin rağbet-i iffetkârânesiyle hâsıdır. Böyle himmet-i hakîmâne ve rağbet-i afifânenin fıkdanından dolayı izâa-i tevâzun ve i’tidâl eden matbûât-ı siyâsiyenin lisân-ı tecâvüzâtına izhâr-ı teessüfden başka ne yapılabilir?

Fransa’da her ne vakit hükûmet-i cumhûriyye teessüs etmiş ise bu hallerin aynen vâki’ olduğu mütâlaa-i kütüb-i târihiyye ile meşgûl olanların mâlûmudur. Bu ahvâlin sır ve hikmeti cây-ı tahkîk olub fakat buraları hikmet-i hükûmete müteallik mebâhis-i dakîkadan olduğundan onlardan burada bahse mecâl yoktur. Şu kadarcık îmâ ve işâret olunur ki Fran-

sa'da usûl-i hükûmet emzice ve tabâyi-i nâsı muhît ve şâmil değildir. Dersaâdet'den Paris gazetelerine mektûblar irsâl eden Fransız muhbirlerinin hâl ve şânları bahsine gelince, onların ahvâlini Paris'e avdet eden sâdıkul-kavl bir zâtıdan tahkik ettim. Merkûmların ahvâli ve Dersaâdet'de sûret-i maâş ve idâreleri agrab-ı garâibdir. Merkûmlar ale'l-ekser Fransız mekteblerinde ikmâl-i tahsil edemeyerek tard olunan gürûhdandırlar. Kimi bir müddet başka işler ile meşgûl oldukdan sonra ellerine bir demir kalem alarak Dersaâdet'e gitmişlerdir. Ve Dersaâdet mekteblerinde edebiyat hocalığı veyâhut gazete-hânelerde muharrirlik ve Galata Borsası'nda simsarlık gibi birer hizmetle kifâf-ı nefislerini temîn ettikten sonra kusûr-ı vakitlerini Paris gazetelerine mektûblar tasniyle imrâr etmektedirler. Merkûm türediler hizmet-i muayyenelerini itmâm ettikten sonra gündüz devâirde geşt ü güzâr ve erbâb-ı ağrazdan ahz-ı havâdis-i rûzigâr ve akşam üstü dahî Beyoğlu'nda mahall-i içtimâları olan birâhânelerde müdâvele-i efkâr ederek yazdıkları mektûbları mensûb oldukları gazetelere irsâl ettikleri cümle-i tahkikâtdandır⁷.

Elhâsıl Dersaâdet'de bulunan ecnebi gazeteleri muhbirleri-

7 Matbûat-ı Ecnebiyye Müdürü Sâlih Münir Bey II. Abdülhamid'e sunduğu yabancı matbûatla ilgili lâyihasında Dersaâdet'de üç sınıf ecnebi gazete muhbiri bulunduğunu belirttikten sonra üçüncü sınıf muhbirleri şöyle anlatır: «Üçüncü sınıfdaki muhbirlerin ise hemen cümlesi Fransa evrâk-ı havâdisine mensûbdurlar ki bunların meyânında Avrupaca halkın emniyet ve râğbetini kazanmış pek çok gazeteler var ise de muhbirlerine cüz'î maaş vermekde olduklarından Galata ve Beyoğlu'nda esnaflık ile iştigâl eden bâzı kesân ekseriya Rum ve Ermeni mekteblerinde cüzüyyü'l-mikdar maaşla muallimlik eden bir takım serseri ecnebilere bâzıları muhbirlik hizmetini deruhte etmektedirler. Bu makûlelerin icrâ eylecekleri tahkikat bittabi noksan ve hilâf-ı vâki olacağı gibi bedhâhân ve garazkârân taraflarından suhûletle elde edilmekde bulunduklarından dâima gazetelerine efkâr-ı zâtiye ve tahkikât-ı sahîna sûretinde garazkârâne ve mutarrızâne makaalâtı hâvi mektuplar göndermekte ve bu gazetelerin Avrupa'nın her tarafında müşterileri olmak hasebiyle hakikat-ı hâlden bîhaber olan binlerce halkın efkârını taglîte sebep olmaktadırlar». (Mehmet Aksoy, Başbakanlık Arşivinde Türk Kültür ve Edebîyatına Dâir Vesikalar, İ.Ü. Ed. Fak. Türkoloji Bölümü Mezûniyet Tezi, Türkiyat Enstitüsü, nr. 1249, 1972, s. 11 - 12).

nin ekserisi ya bir gazete-hânedede muharrirlik veyâhut bir mektebde hocalık ederek ve Hükûmet-i Seniyye'nin mülkünde misâfir olarak nâil-i neâm-ı mihmân-nüvâzi oldukları hâlde Hükûmet-i Seniyye'nin avâtif-i mihmân-nüvâzisine karşı izhâr-i küfrân-ı nimet ettikleri için bu misillülerin hâl ve şânlarını tahkik ve kendilerini celb ile bundan böyle kemâl-i iffet ve istikâmetle hareket ederler ise Hükûmet-i Seniyye'nin avâtif-i mihmân-nüvâzisine nâil olacaklarının ve aksi hâlde Dersââdet' den azîmet etmeleri lâzım geleceğinin tefhim ve beyânı Matbûât İdâresi'ne âid vezâif cümlesinden bulunduğunu zannederim»⁸.

8 Vakit Gazetesi, nr. 2527, 17 Teşrîn-i sâni 1882, İstanbul.

Metinde geçen bâzı kelimelerin mânâları :

ânan fânan : gittikçe, gün geçtikçe; kesb-i ehemmiyet : ehemmiyet kazanmak; min-gayr-i haddin : haddim olmayarak; müsâraat : teşebbüs, bir işi yapmaya girişme; lâzime-i hamîyyet : vatanseverlik icâbı; muharrerât-ı âcizâne : âcizâne yazılar; derc : neşretme; ale'l-ekser : çoğunlukla; mütâlaa-güzâr : mütâlaamızdan geçen, okuduğumuz; hilâf-ı vâki : mevcûdun, olanın aksine; manzûr-ı nazar-ı esef : üzülerек görülmüş, üzüntüyle müşâhede edilmiş; bend-i mahsûs : husûsî bend, husûsî sûtûn; rû-nüma : meydana çıkan; erbâb-ı ağraz : kötü niyetli kimseler; ilkâât : kötü sözlerle zihni çelme, iğfâl; bedîhi : açık, belli; rûşenâ : belli, meydanda; makâlât : makâleler; mahz-ı türrehât : bütünüyle saçmasapan; cerh : çürütme, kabul etmeme; kıyam : kal-kışmak, teşebbüs etmek; li-sebebin mine'l-esbâb : sebeplerden herhangi birinden dolayı; tard : uzaklaştırma, kovma; ib'âd : uzaklaştırma; firâr : kaçma; şikeste-kalem : şöyle böyle eli kalem tutan; evlâ : daha iyi, tercih edilir; teşrîh-i hakikat-ı hâl : işin hakikatını, vaziyetin doğrusunu açıklama; istibdâr : hemen başlamak; mevkûte : muayyen zamanlarda çıkan gazete veya dergi; yevmiye : günlük; âriz olmak : gelmek; menâfi : menfaatler; meşhûn : dolu, doldurulmuş; merkûme : adı geçen; evliyâ-yı umûr : idâreciler, idâre edenler; mehâsin-i âdâb : güzel edebler; mekârim-i ahlâk : güzel ahlâk; tarîz : taşlama, kötüleme; tezyîf : hakir görme, alaya alma; dûcâr : uğrama; reh-nâr-ı refte : gidişi kötü olan yol veya kötü gidişli yol; sülûk : bir yola girme; bünyân : binâ; rasîn : sağlam; erkân : esaslar; müret-teb : tertip olunmuş, meydana gelmiş; ittisâf : vasıflanma; bezl : saçma, bol bol verme; makderet : güç, kuvvet; ahkâm : hükümler, inkıyâd : boyun eğme; makîs : benzetilebilir; tîr : ok; mahâkim : mahkemeler; ilgâ : kaldırma; ihraç : çıkarma; kâl : söz; tedvîn : kitap haline getirme; tahrîr : yazma; hikâye-nüvis : hikâye yazarı; bâhnâme : şehvet verici resimleri ve yazıları içinde toplayan kitap, mecmûa; fesâd : bozucu, bozan; izdiyâd : ziyâdeleşmek, çoğalmak; tedâbir-i

zecriyye : zorlayıcı tedbirler; ittihaz : alma; dâir : dönme, devam etme; tabakât : tabakalar, kısımlar; mütemeddine : medenîleşmiş; sâ-lifü'z-zikr : bildirilen; Saltanat-ı Seniyye : Osmanlı İmparatorluğu; bâis : sebep; ale'l-umûm : umûmiyetle; muhsenât : güzellikler, fayda-lar; mazarrât : zararlar; efzûn : fazla, çok; birûn : fazla; fevâid : faydalar; tezyid : çoğaltma; mahâzîr : mahzurlar; ref : ortadan kaldırma; izâle : bertaraf etme; iffetkârâne : iffetlice, iffetli bir şekilde; izâa : zâyî etme, kaybetme; tevâzûn : denk olma; kütûb : kitaplar; cây-ı tahkîk : inceleme konusu; mebâhis : bahisler; dakîk : ince, hassas; emzice : tabîatlar, mizaclar; tebâyi' : tabîatlar, huylar; muhît : ihâta edici, içine alıcı, kucaklayıcı; şâmil : içine alma; irsâl : gönderme; sâdiku'l-kavl : sözüne itimâd edilir; agrab-ı garâib : garibliklerin ga-ribi; kifâf-ı nef : nefsinin ihtiyacını giderme; kusûr : geriye kalan, artan; devâir : dâireler; geşt ü güzâr : gezme, gezip tozma; rûzigâr : günlük; müdâvele-i efkâr : konuşma, fikir alışverişinde bulunma; nâil : kavuşma; neam : nimetler; mihmân-nüvâz : misâfir seven, misâ-fir ağırlayan; avâtif : ihsanlar; küfrân-ı nimet : yapılan iyiliğe karşı kötülükte bulunmak; tefhîm : anlatma; vazâif : vazifeler; kesâ : kim-seler.

KUBBEALTI AKADEMİK SEMİNERLERİ

NİSAN 1979 PROGRAMI

- 3 Nisan Salı : Prof. Dr. İbrâhim Kafesoğlu
**Türk Ordusunun Kuruluşu ve
Yabancı Ordulara Tesiri**
- 6 Nisan Cuma : Cemil Meriç
Romanın Romanı
- 10 Nisan Salı : Nermin Pekin
Nihad Sâmî Banarlı
- 13 Nisan Cuma : Doç. Dr. Mustafa Kafalı
Türkiye'nin Dünyâdaki Durumu
- 17 Nisan Salı : Ergun Göze
Seyahat İntibâları
- 20 Nisan Cuma : Prof. Dr. Fâruk Akün
Türk Medeniyetinde Mezarlık
- 24 Nisan Salı : Prof. Dr. Sabahaddin Zaim
Türkiye'nin İktisâdî Mes'eleleri
- 27 Nisan Cuma : Prof. Dr. Fâruk Sümer
XVIII., XIX. Yüzyıllarda Anadolu Derebeyleri

KUBBEALTI CEMİYETİ

6. kitabını takdîm eder :

KLASİK TÜRK MÜSİKİSİ

İL ÂHÎLER

ALİ RIZA ŞENGEL

Neşre Hazırlayan :

Yük. Mimar YUSUF ÖMÜRLÜ

Büyük boy 208 sahife, 250 TL.

Eski «İstanbul Türk Müziği Yüksek San'atkârları Cemiyeti» icrâ hey'eti şefi merhum Ali Rıza Şengel' in 73 sene önce hazırladığı «Îlâhî» notalarının I. cildi. Rast, Nişâbur, Rast-ı Cedîd, Rehâvî, Tebrîz, Sâzkâr, Zîrkeşîde, Pençgâh, Sûz-i Dilârâ, Mâhur, Zâvil makamlarında 103 eserin notalarını ihtivâ etmektedir.

YAKINDA ÇIKACAK

KUBBEALTI CEMİYETİ

Takdîm eder :

- **TÜRKÇENİN SIRLARI**
Nihad Sâmi Banarlı (4. baskı) 60 T.L.
- **ŞİİR ve EDEBİYAT SOHBETLERİ**
Nihad Sâmi Banarlı 50 T.L.
- **HATIRALARLA BAŞBAŞA**
Sâmiha Ayverdi 50 T.L.
- **ORTA-DOĞU ÜLKELERİ ARASINDA
İKTİSÂDİ İŞBİRLİĞİ İMKÂNLARI**
Prof. Dr. Sabahaddin Zaim 15 T.L.
- **İYİ ve DOĞRU YAZMA USÛLLERİ, III.**
Fevziye Abdullah Tansel 175 T.L.
- **200 KLÂSİK ESER NOTASI**
İlk 12 Fasikül 50 şer,
13., 14., 15., 16. Fasiküller 65 şer T.L. dır.
- **GEÇMİŞ SENELERE ÂİT
MECMÛALARIN CİLTLERİ :**
1972 - 1973 - 1974 - 1975 - 1976 yılları 100,
1977 yılı 150,
1978 yılı 200 T.L. dır